

НП 28-Т

1

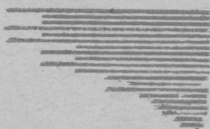
Кочубович

Целя сьндыйлык выльыш прольетарвай, иктыш ушвыдя!

№ 1

269.9/451

КЫРЫК-МАРЫ ИЗДАТЬЭЛЬСТВЫ

ЯНВАР

1936

В У Й Л Ы М А Ш

	Ст
<i>Анзыл статья</i> —Луаткок и	. . . . .
—Мәнмән ордэноносцывлӓ	. . . . .
<i>Н. Островский</i> — Пойээдӓштӓ	. . . . .
<i>Н. Игнатъев</i> — Вайсона (шайыштмаш)	. . . . .
<i>Ферапонт Сидук</i> —Сирмӓш (лыдыш)	. . . . .
<i>Мороз</i> — СТФ (очӓрк)	. . . . .
<i>Н. Сэдов-Крофин</i> — Йӓльньӓк лап (очӓрк)	. . . . .
<i>Н. Игнатъев</i> — Сирмӓш пӓшӓм куштылгын анжаш ак кӓл	. . . . .
— Кӓрӓмӓт йымы (йамак)	. . . . .
<i>Бачин</i> — Йӓрнӓштӓш вольык	. . . . .

Уполн. Мароблита № 64

Тираж 450 экзempl.

2¹/₂ печатн. л. 69120 зн. в п. л.

Формат 72×105

Члены редколлегии

Зотин М., (Отв. редактор)
Игнатъев Н.,
Петухов В.,
Булат Ш.

Сдано в набор 15/XII-35 г. Подписано к печати 19/II-36 г. Заказ № 883

Типография Горно-Марийского Из-ва, Козмодемьянск, ул. Ленина, 10

Мар. ж.
1-2

Цилä сәндәйлик вѣлнѣш прольэтарвля,
иктѣш ушныда!

№ 1 (72)

1936 и

ПОЛЫТЬЫКЫ, ЭКОНОМИКЫ ДӘ СЫНЛЫ ЛИТЬЭРАТУРАН
ТѢЛЗЭШ ИКӘНӘ ЛӘКШЫ КЫРЫК-МАРЫ ЖУРНАЛ, ЛӘКТАШ ТѢНӘЛЫН
ГЫНЬ, КУТ ИШКЫ КӘН

И А Н В А Р Ь

Луаткок и

Пролэтарски рѣво-
лѣудин гәний, боль-
шѣвиквлән нѣгына-
мат ылтым гань кого
партыым бѣштѣшѣ,
советски государт-
вым бѣштѣшѣ, пишок
когон лѣмлѣ Ләннин
колән гынь луаткок и
шон; тидѣ труйышы-
влән диктатурын ка-
раблым вѣд лѣвәл-
нѣш кѣвләм дә риф-
вләм әртән-әртән вик-
тәрән нәнәш, кымда
корнышкы тѣдѣм вик-
тәрән лыкты дә исто-
рин пәлѣмән марш-
рутвләдов кәш шү-
дән кодыш.

Ләннин кәләсәнәт
мыштыдымы когон
лѣмлѣ вождь ылын,

Маркс ганьск когон гәнѣиальнѣй фигуры ылын; тѣдѣн пиш йажо ученикшѣ дә
тѣдѣн гәнѣиальнѣй дѣләжым пакыла оригинальны видѣшѣ ылын. Буржуазин дә
социалистически рѣформизмѣн лагәрѣштѣш „ләннинѣизм критикуйышы“ ороды
әдәмвлә цилә сәмѣнѣок бѣнѣндәрән попат: ләннинѣизм тидѣ—бакунизм ыләш,
анархический коммунизм дә молы „измѣвлә тымдымаш“ ыләш, Маркс дон тѣдѣ
лошты нѣмат общий укә, маньт. Анжәт гынь, марксизмѣн цилә духланок пиш
бѣнѣнжѣ Ләннин ганьы иктәт укә; тѣориштәт, дә практичәски-политичәски
кѣрәдәлмәштәт рѣволюционнѣй дѣиалѣктикын пиш йажо дә иктѣндонат
төрәштәрәш литѣмѣ кого мастар тидѣ ылын. Дә лѣмѣнжок сәдѣндон вәт
человѣчествын мировой историкшѣ Ләннинѣн пиштѣмѣ вклатшы кәләсәнәт

мыштыдымы когон ылын, кэлэсэнәт мыштыдымы когон түлэтән ылын, кэлэсэнәт мыштыдымы когон пайдаан ылын. Лэньинбін тьэорэтически пашәвләжби мәнмән цилә кого эпохым сотәмдәрәнбит дә сотәмдәрәт, дә мәнмән анцыкылаш ылбимәшкбнә пиш кого сотым валгалтара. Тьидбін практичәски ролжы, кыштакән тәвә каждый ашкылжок тьэорэтически ышдон шанән ләкмби ыләш, тидбигиц пишок кого рөволюционьәрәм бштән, советски государствым бштбшбм, сәк пөитәришби ровочый государствын сәк кого государствәнний дьәйтәэльбим бштән. Конспиратыр, подпольный организатыр, востаньывләшты вуйлаалтышы, государствын общеполитически, военный, дипломатически идьэологический вождьшы—**Лэньин** мировой историн сәк кого пәрәлом пьс-мәнбштбжжок пиш кого фигуры гань шалга. **Лэньинбін** идәйвләжбидон, тьидбін согоавләжбидон, тьидбін тымдымыжыдон, тьидбін практикбжбидон мә каждый бшкбмнән кәчбн биләнә. Цилә творчәски процессбн ныгынамат ылтымылаок когон йблә бштәлтмәшбмәт, советски демократин шәрлбмәшбмәт, массовый творчәсты дә массовый инициативби пәләдмбләок кушмашымат тидби анцыок ужын шалгән; ти анцыок ужмывләжби мә бльбмнә кәчбывләшты пишок кого анцылтымашвлә ылыт.

Бндә кьзбт руль **Сталинбін** пиябдби кидбшты ыләш. Рөформизмбн капка лывәц оптишы пивлә постол әдәмвләжби дә нбнбн буржуазный вдохновительвләшты (ышым пушывләшты) әчәәт тамам кындымым равәдыт, сталински тьэори дә практикби лэньинизм агыл маныт. Анчәт гөнь, лбмбнжжок **Сталин** тәг вәт пиш пиябдбн дә пиш пыт—гьэористәт дә практикбштәт, **Марксын** идәйвләм бльбмәшкби **Лэньин** пыртымлаок, **Лэньинбін** идәйвләм бльбмәшкби пыртән шалга. Тьингә гөнвәт, **Сталин** тәг ти идәйвләм рөволюционный диалектикбн самостоятельный пиш йажо мастар гань, миллионьын ылышы труйшвлән пиш кого виан руководитьәльжби гань нәләш дә **шәрән мий**. Марксын лбмлбй традицивләжби тәгә шәрләлтбт, мөждунарәдний прольетариатын кого освободитьәльнбй движәнбшты пәрәйәмствәннәст тәгә бштәлтәш. Пролетариатын диктатуры **Марксын** основной исторически прогноз ылыгы гөнв—тьидби **Лэньинбін** кидбшты лачокко лиәлтбн. Ма **Лэньинбін** согонь ылын гөнв, тьидби **Сталин** вуйлаалтымдон лачокшымоок лийш тбнгәлбн.

Мәнмән учитьблнә, большевизмбн ньәгбидым бштышбнә колымжы годшән әртблби луаткок иштби мәнмән сәндәлбкнә йәл вбкби шагалын, гигантски промышләннәстбм бштән шоктән, аграрный (мбйләндбй) пәшәшты пиш кого вәштәлтшвлә бштымәш жәпбм әртәсән,—ти вәштәлтшвләм бштымжбидон рөволюдин сәк нәлбй, сәк кого, сәк йасы проблемәм рәшән,—кулачәстыым ликвидируйән, улан бльбмәшбшкби нәгәшбй корыдон, класстымы социалистически общәстыым бштымәш корыдон кого әтапым әртән толын, халыкын ныгынамат ылтымла кого творчәски силәвләм кбнбйләтән шәрән колтән, труйшывләлән демократин рамкывләм дәләшты когоәмдән. Оппортуниствлән нымахань лывшалтмәшвләәт, классовый тышманвлән нымахань вәштарәш шагалмәшәт, зиновийәвско-троцкистски ылышы оппозицин лыврән касажы шотыштыш әдәмвлән хәртымлә лүлмәшвләштәт партьын дә организованный халыкын пиш кого силажым изишәт лыскыдәмдән кәртәлыт. Аньәш, ти сила кәлэсэнәт мыштыдымы когон кушкын, дә кого прольетарски дәржавы цилә мөждунарәдний цилә политикбшток литбмәш кого фактор лин. **Лэньин** блә ылгәцби, тьидбін согоньвләжби, анцыкыла лимәшбм тьидбн кәләсбмвләжби, тьидбн шанымәшвләжби бльбмәшкби пырымым тьидби ужнәжби ылнәжби. Мбйлионьын ылышы труйш халыкын пиш когон йаратымыжы тьидби вблнбй айар шокшылаок линәжби. **Лэньин** мә сагана бндә укә ыләш. Тьингә гөнвәт, мәнмән **Сталин** видбмдон, мә ик шанымәшдон биләнә: луаткок и пәрви колышы прольетарски рөволюдин гөнбй цилә бльбмәшбжбй гач мам шанымжым **циләхәләок** бльбмәшкби пыртән шокташ, дьәләм сбнгән шоктымәш йәктәок видән шокташ.

„Известия“

Мәнмән ордэноносцывлә

Шурны ләктйшым сәк когом нәлын кәрт-
шбй мастарвлән Всәсойузный совәщанышты
„Красное селище“ колхоз прәдсәдәтьәллән—
ИГНАТЬЭВ Григорий Игнатъевичлән сәк ко-
го ордәнбй —Ләнин ордәнбй пумы; „У жәрә“
колхоз бригадир ИВАНОВ Константин Сәргә-
гәйәвичлән Трудовой Знамы ордәнбй пумы.

Нинбйлән малын вара тәхәнъ кого награ-
дым пумы? Нинбй бйшкәжбй күвлә ылыт?

Нәлшәш ИГНАТЬЭВ Григорий Игнатъе-
вичбй. Кого-Йыгы сәльсовәт Аманыр солаәш
тидбй шачын. 1930 и гытлашты тидбй Шур
рәкә лапыш бйләш кәйән. Тбйштәкәнбйш зәм-
ләжбй воксәок тбйкәлтбймбй киән. Кышкы анча-
лат—тбйшкәр, шбйргбй. Тбйдбйвләм иктәт итбй-
рәйбидәлыт, дә бйшкәтбйн ровотайаш силажат
нәлтә.

Зәмләә такәшок киән.

Тәвә 1931 ин, „Красное Селище“ при-
стин лишән, „Красное Селище“ колхоз организу-
йәлтәш. Ти колхозым ИГНАТЬЭВ Гр. Игн. организу-
йән.

Игнатъев, молбйцәт анцыц, мол колхозныквлә дон
иквәрәш, колхозлан пумы 51 гәктар тбйшкәрән
зәмләәм нырлан итбйрәйәш тбйнәлбйн.

Пәшә пиш кого ылын. Пбйтәриш иштөк 9
гам ирбйктбймбй, нырлан йаралым бйштбймбй.
Ти ирбйктбйм мбйләндбйм „Кәчбй“ колхозын
трактыр палшымдон кыралмы, үдбймбй.

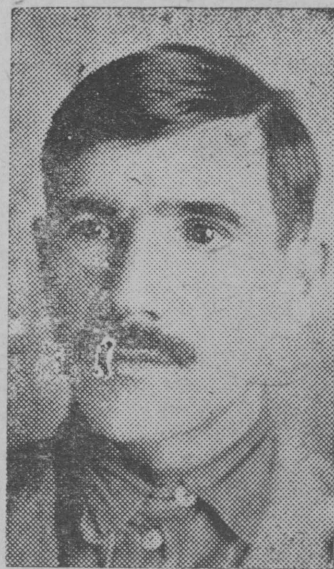
Вәс иәш әчә 3,5 гам ирбйктәнбйт. Григорий
Игнатъевич бйшкәок тбйшкәрбйм роән,
итбйрәйән, кыралын. Пәшәм пыт бйштбймбй-
жбйдон тидбй мол колхозныквләмәт
паштәкшбй аздарән, ударный пәшәшкбй
шывшын. Тбйнәлә кбйрәдәл-кбйрәдәл
нбймәлан йарыдымы худа зәмләәмок
йаралышкы, шуку шурны ләктбй-
шбйм пушышкы сәртәнбйт.

Пәшәм тәнгәлә пыт бйштбймәштбй
такәш йәмдә. 1933 ин, шамак толшы,
ик гагбйц 24,94 цәнтьнәр ыржам,
27,29 цәнтьнәр шожым, 30,64 цәнтьнәр
шбйлбйм, 21,56 цәнтьнәр пырсам
нәлмбй.

Әртбйшбй 1935 инәт „Красное селище“
колхоз киндбй ләктбйшбйм изимок
агыл нәлбйн. Икпораткан шотлышаш
гбйн, гәктаргбйц 18,9 цәнтьнәр ыржам,
15,48 цәнтьнәр шәдәнбйм, 23,44 цәнтьнәр
шожым, 24,96 цәнтьнәр пырсам нәлбйн.
Кыды пасна участкаштыжы гәктаргбйц
25 цәнтьнәр—150 пуд йәктә ыржам
нәлмбй.

Колхоз шурны ләктбйшбйм лүктбймәш
вәрц пыт кбйрәдәлмәш гишән ИГНАТЬЭВ
Григорий Игнатъевичлән Правитәльствы
сәк кого наградым —Ләнин ордәнбй
пуән.

ИВАНОВ Константин Сәргәйәвичәт
шурны ләктбйшбйм лүктбймәш вәрц
когон кбйрәдәлбйн, шуку киндбйм
постарән.

Г. И. Игнатъев

Константин Сәргәйевич пәрви, колхоз лимәшкә, пиш худан бәлән. Зәмләб чәйдә ылын. Тәйдәжәт әчә чәйдә киндәм пуән. Киндәжәт һыгынамат у киндә йактә ситәдә. Киндәм нәлән качкын бәлән.

Пистәрлә сәльсөвәт „У жәрә“ колхозышты гынь Иванов совсәмок вәс бәл-мәшәм ужын. 1934 ин, колхозышкы пырымыкыжы төрокок, колхоз тидәм бригадирәш шагалтән.

К. С. Иванов

Константин Сәргәйевич бәшкәләнжә за-дачым шәндән: колхоз тидәлән бинәнән пумы пәшәм пыт бәштәш, бригадым колхозышты сәк анцы кәшәм бәштәш.

Сәк пәтәриок тидә бригадышты дисциплинәм пиндәмдәш тәнгәлән, ровочый силам вәрән вәрәшкә төр шагалтән миән, агроном шүдәм сәмбәнь агроминимумым бәл-мәшкә пыртән миән.

Шошым үдәш тәнгәлмә анцы тидә бригадыжым постара, производственный совещаньым бәштә. Ти совещаньышты шошым үдәмәш план гишән кәнгәшәнбәт, дә тәштәкәнок бригадыштыш әдәмвләлән шошым үдәмәш пәшәштә кү мам бәштәшәшлык ыләш кәләсәмбә. Колхозныквлә бәшкә лоштышты пәшәм тәнгәштәрән бәштәш тәнгәләнбәт.

Пәшәм тәнгәштәрән бәштәнәт, ровочый силам вәрән вәрәш төр шагалтән мимә ылынат, шошым үдәмәшым 8 кәчәштә пәтәрәмбә ылын.

Ивановын бригадыжы мол пәшәштәт йажон ровотайән. Ир парым май 25-әшок бәштән пәтәрәмбә ылын.

Икиәшгә, озимойгә, цилә нырымок, кок пачаш йажон самлымы ылын. Самшүдүм һымат бәжәләйбәдәк пәтәрәнбәт.

Ивановын бригадыжы айыртәмбәнжәк шурным цымырымашты бәшкәжым пиш йажон анчыктән. Ыржам август 4-бән тәрәдәш тәнгәләнбәт, август 12-әш пәтәрәнбәт. Икиәшвләм 13 августын постараш тәнгәләнбәт, дә август 23-ын пәтәрәнбәт. Киндә йаммәш вәштарәш пиш когон кәрәдәләнбәт: тәрәдмә машинәвләш киндә-вуй погышывләм бәштәнбәт, дә кидтонат вилшә вуйвләм постарәнбәт.

Кәлтәм цымырымаш, кәлтәм шимәш пәшәвләмәт Ивановын бригадыжы мол бригадывләгә анцы бәштән пәтәрән.

Константин Сәргәйевич колхозный пурлыкым пәрәгымәш вәрц пыт шалгән. Йәдәмәштә кишә пәрцә кәшбәвләм тидә икәнә вәлә агыл йыт вәшт бәшкәк оролән ныр оролывләмәт икәнә агыл бәшкәк анчән, провәрәйән каштән.

Иванов бригадирән пәшәжә такәш йамдә. Тидән бригадыжы, икпораткан шотлышаш гынь, гәктаргәц 27,7 цәнтнәр ыржам постарән, 20 гәктаргәц 30 цәнтнәр рәдә нәлән.

Тәвә тәнгәлән шурны ләктәшым лүктәшым вәрц пыт кәрәдәлмәш гишән Иванов Константин Сәргәйевичым Трудовой Знамы ордәндон правительствы наградяйән.

Цилә колхозвләләнок, цилә бригадывләләнок, цилә колхозныквләләнок Игнатәв доң Ивановла колхоз шурным лүлтәшым вәрц кәрәдәләш кәләш. Тәнәм вара, Сталин тәнгән попымыжым—„3-4 иштә шурны ләктәшым Совет Союзыштына 7—8 мөлиарды пут йактә шокташ“ манмыжым мә бәлмәшкә пыртән шоктән кәрдәнә.

Пойээдышты

Ти лаштыкым ордэноносный писатэль Николай Островский „Как закалялась сталь“ романыңу нәлмә. Ти пиш йажо дә ләймә романыштыжы Павэл Корчагин гәройышты Николай Островский бәшкәймәйм анчыктән.

Шокшәш мейләндә сырлаатшы гань лин колтән. Вокзал гач кәшә кәвәрәйн кәртнәи пылдырвлә йрән калбалт шәйнәйнәйт, китәт ак тырхы вәк. Кәвәрәйшкәи шокшәш мочкәйңу кәшәи мылы әдәмвлә кузат. Тидә пассажирвлә агыләп. Кәвәрәдон сәк кәгонжок кәртнәи корны районгәйңу алашкы кәят.

Кәвәрә күшәл ташкалтышгәйңу Устинович Ритам Павыл ужын колтыш. Тидәи пойээдышкәи шәйңәш тидәиңу аңыңу толын дә кәвәрәгәйңу валышы әдәмвләм анчылат шалга.

Кым ашкыл өрдәштырәк, Устиновичгәйңу покашты, Корчагин Павыл шагал колтыш, Рита тидәим бәш цаклы. Павылжы тидәим лач тамок анчән оролән шәйңдән. Рита вәйлнәи корнан-корнан блузкы, проста бәштырәшәйн кужы агыл сымсәи йубкы, пышкыды хром шарга курткым пулш вәйлән пиштән. Упшәи калпаклаок чучын колта; үп ләвәщәи айарәш чичәлгәиш лицәжәи кайәш. Вуйжым комдыкырак шуән, айарәш сәйңдәжәим йәймәктән тидәи шалга. Бәшкәймәжәйн тәңжәи дә учитьләжәи вәкәи пәйтәри вәлә әчә Корчагин тәңә анчән шәйңдән дә пәйтәри вәлә әчә тидәйн вуйышкы шанымаш вазы: Рита губком бәрон члән вәлә агыл, ә әчә... Дә „сулыкан“ шанымашыжым цаклән колтышат, Павыл бәшкәймәжәим бәшкә өпкәлән, Ритам сәйңбәрәлбәи:

— Мәйнә тәйнәйм иктә цәш анчән шалгәм, тәйнәжәи мәйнәйм ат уж. Кәәш вәрәмә шон, пойээд шалгаат уж.

Пәрронышкы ләкмәш служәбнәи амаса докы нинәи миән шагальвәи.

Тәңәчәи губком Ритам ик уйәзднәи конфәрәнцәишкәи прәдставитәләш шотәш колташ рәшән. Тидәйлән палшаш Корчагинәим пуәнәйт. Тагачы нинәйлән пойээдәш шәйнәш кәләш; шәйңдәшәжәи гәнь куштылгок агыл. Шоәш кашшы пойээдвлә ти станцигәйңу кәмәи годем, циләок бәштән кәртшәи посадочнәи пәтәоркы кидәшты вокзал ылын; ти вәйңу әдәм пумы пропускәйңу пасна пәрронышкы ик әдәмәт ләктәйн ак кәрт ылын. Пәрронышкы ләкмәи цилә амасавләмок дә вәрвләмок тәи комиссин отрәд әрән шагалын. Парнәмат шыралаш литәймләок

эдэмвлә шанок шйкшкылт шйцмбй пойээдбшкбжбй кәаш шанышы эдэмвлә лу пайышты ик пайжы вәлә шйнзбйн кәрдйт, молжым пойээд нәнгән кәртә. Тагы-нам аһәт толшы вәс пойээдбм вычашыжы иктбнәт кодмы ак шо. Пәроонышкы ләкмбй вәрвләм дә амасавләм таманбар тбжәм эдәм штурмуят, миәш литбмбй ыжар вагонвлә докы шйкән-шйкән ләктбйн кәнәштбй. Ти кәчбйвләштбй вокзал осадный полсжәнббй годшы ганышты ыләш, кынамжы тиштәкән кидә-кидә кбрәдәләмәш йәктә шот.

Павыл дон Рита пәрсонышкы ләктәш цацәвбй-цацәвбй.—бш кәртәп.

Вокзалышты цилә пырымы, ләкмбй вәрвләмок Павыл пәлә дә, багажныи кбдәж вәшт Рита дон коктын ләктбйн кәвбй. 4-шбй №-ран вагон докы, йәләбм шйкән-шйкән, чуч-чуч миән шот. Вагон амаса доны шокшәш пұжәлт шйцшбй чәкист шалга, шанок погынән шагалшы халыкым әрән шагалын, иктә шүдбй пачашок вәкәт попа:

— Манамыш: вогонышты вәр укә, шанок пырән шбнцбйнәт, буфәрвләшкбй дә вагон ләвәш вбкбй шбндәш приказ ак шүдбй, иктбмәт тбшкбй ана колты.

Тбй чәкист вбкбй арышы эдэмвлә сәдәк пырат, 4-шбй №-ран вагоныш посадком пумы биләтвләм тбдбйн нәрбшкбй шырат. Каждый вагон аңцыланок шбдбйн вырсәдәләмәш, саслымаш, иктбй-вәсбм шбйкәдәләмәш. Павыл ужәш: тб пойээдбшкбй простанок шбнцәш ак ли; дә кәәшбжбй кәрәк ма-дә кәләшок, тб-тә конфәрәнцбй лимәшбм ләәштәрбмбйлә.

Ритам өрдбжбш сбгбйрәл нәльәт, мам бштбшәшлык планжым тидбй тбдбйлән кәләсән пуш; планжы тәхәнб: Павыл вагонышкы пырән кәә, окнәам пачын шуа дә тбдбй вәшт Ритам шавшыш пырга. Тбтәжбй нымамат бштәш ак ли.

— Курткәдбм мбләнәм цуай, тбдбй нымаханб мандаткбйцәт йәжо,—тидбй маньы.

Павыл Ритагбйц шарга курткым нәльбй, тбдбм чиән шбндбш, курткы кбшәнбшкбй наганжым пиштбш, дә наган кәндрәжбм йориок вбкбй кайыктын. Припасвлә ылмы сумкыжым Ритан йал лбвәлән кодышат, вагон докыла ашкәдбй. Нымамат аңчидәок халыкым шйкән пырышат, вагон ташкалтыш пылдырым тидбй роалтыш.

— Әй, тбнь кышкы, тәг?

Павыл ладра кәпән чәкист вбкбй анчал шбндбш.

— Мбнь округан Особый отдәлгбйц ылам. Цәцәш провәрәйән ләктәм: циләнок посадкомын биләттон ылыт әль агыл,—лач тбхәнб полномоцйән эдәмләок Павыл бнбәндәрән кәләсән пуш.

Чәкист Павылын кышәнчбм анчалы, пұжвбтшбм шокштон бштбльбй дә кәләсбш:

— Ма вара, пырән кәрдәт гбнь, провәрәйбй.

Кидшбдон, пулшыжыдон шйкән-шйкән дә кынамжы мышкындыдонат рәвәт-рәвәт, күшбл полкавләәш кид мычан кәчәлт, йәлбйн пулшвлә вбләц мола тидбй вагоныш кбрәдәл пырән кәш. Вагоныштыш эдәмвләжбй тидбм вырсат. Тбнгә гбньәт, Павыл вагон покшәкок пырән шо.

Вагон покшәкы шән шагалмыкыжы, үлбкбй валымыжы годым, Павыл ии таза бдбйрәмәшбнбм пылвуйжым ташкал шбндбш; тбй бдбйрәмәшбжбй тбдбм пиш когон вырсаш, шудалаш тбнгәльбй:

— Кышкы вара чортышкы пырәт, кым гәнә прокльатайымы лиәшәт!—манәш. Бдбйрәмәш шбм пудан кәпшбдон үл полка тбрәш пбвбйргән шбнцбй, кок йал лоштыжы масывләм оптымы бидон шбнзә. Тәхәнб бидонвлә, йәшбквлә, мәшәквлә дә корзинвлә цилә полицәвләшток шбнцән кәәт. Вагонышты прамой шүләлтәшәт ак ли, тор.

Бдбйрәмәш саслымәшәш, Павыл тбдбм йады:

— Биләтәдбм, граждәнкы, аңчыкталай,—маньы.

Тбдбжбй, үжтбмбй контрольор вбкбй пұжбм крислә койыктән шбндән, костанын йадәш:

— Мам?—манэш.

Күшбл полкыгыц тэгүн аһыат „блатный“ вуй-вуйстыкла анчэн контрбасдон мүнә:

— Васька, тиди махань фрукт вара тишкы толын? Пуай тидилән „евбазышкы“ путьовкым!.

Павылын вуй турэок, Васька манмы вэкат кайын колтыш. Миж онан, эдоровый брээзы, Корчагин вэки ушкүж сьиндэбидон туран анчэн шьиндыш.

— Тын ма бидирамаш тэрвэн пижат? Тиланэт махань бильэт?—манэш.

Күшбл полкагыц ныл мыжыр йал улбикы кэчалтынбит. Йалвләм колтыш эдемвлэжы икжак-иктыштэм элтälән шьиндэбинбит, кэчы-нүшым цодргэ качкыт. Тиштäkән видны икышыны ылышы крэнной мэшочныквлән компаньы кэа, нини кьиртныи корвыштыш цилäок ужшы мародьорвлä ылыт. Нинидон пижэдблэш Павылын вэрэмэжы укэ; Ритам вагонышкы шьиндэш кэлэш ылын.

Окһа донышы пун корописьам анчыктэнат, блälшбрак жэльэздодорожникым тиди йады:

— Тиди күн йашык?—маньы.

Тидыжы кьирән цылкаан кьижгы йалвлä вэки анчыктыш:

— Тывэш, ти бидырын,—маньы.

Окһам пачаш кэлэш ылын. Йашыкшы аптыртä. Тидым вэс вэрэ шьиндэш гяр укэ. Павыл йашыкым кидышкыжы нälьы, дэ күшбл полкышты шьиндышы бидирамашлән тидым пуш.

— Ик минут, гражданка, кычалалай, мьинь скһам пачам,—маньы.

— Тын ма вара йалын вэщäвләм тькэдäлыштат?!—льäпцäкä нэрән бидырын пылувуйышкы Павыл йашыкым шьиндышат, биды тидым тьоргэ вырсаш тынгалы, дэ сагажы шьиндышы эдемым бшләнжы палшаш ужэш, манэш:—Мотька, тамахань гражданин аһыат ружя. —Тидыжы, полкыгыц валыдэок, сандалы чимән йалжыдон Павылым тупкыц пырал колтыш.

— Эй, тын, вьт кысы! Тьлат компостьорым чүктэн пумэшкэм, кэ, лäk цэвэрөк.

Тупшым чымал колтымашым Павыл йук лыктэок тырхыш. Тьрвыжым пырыл шьиндышат, окһам пачаш тынгалы.

— Тян, изиш караналай,—тиди жэльэздодорожникым йады.

Варым йонэштärэш манын, Павыл тэгүным аһыат бидоным öрдьжкы карандэн шьиндыш, дэ окһа докы цаток миэн шагальы. Рита вагон доны ылын, сумкыжым Павыллан йылэрäk кычыктыш. Бидонан бидирамашын пылувуйышкы сумкым шушат, Павыл окһа вашт вуйстык кырмән, Ритан кидшым роалтыш дэ тидым токыжыла шывшыл нälьы. Заградительный öтрäдйн красноармэйцы ти правил пыдыртымашым цаклэнат бш посвэйи дэ аптыртэнат бш кэрт. Рита вагонышкат уж пырэн шагальы. Мылы красноармэйц нымамат бштэн бш кэртат, вырсэн-вырсэн окһагыц öрдьжыш вэлэ карангы. Рита вагонышкы пырэн шагалмашэш мэшочныквлән компаньы пишок когон йукланаш тынгалывäт, Рита шäкләнэн дэ тыргыжанэн колтыш вäk. Тидилән шагалашат вяр укэ дэ тиди ул полка тьрэш шагалын, китшбидон күшбл полкан кит кычэмым кычэн. Цилä вэцэнок саслаш тынгалывы. Күшыц контрбас мүнэн пуш:

— Вот махань гад, бшкэ пырэн дэ сагажы бидырым эчэ нангä!

Тэгү аһыат кайгымы күшыц изи йуктон сьгыбрäl шьиндыш:

— Мотька, нэр-лужыгыц тидым чүктэн колтай!—маньы.

Льäпцäкä нэрән бидыр пун йашыкшы Корчагинын вуйышкы со шьиндэш цаца.

Йырым йьрвэш пälьбидым эдемвлä ылыт, хартымлä анчат. Рита сагажы ылэшат, Павыллан тиди бжälлä чучын колтыш; тынэ гьиньат, кэрäk кыцэ дэ варым моаш кэлэш ылын.

— Гражданин, корныгыц мэшäквлäэдым нälьымä, тишäkән тын шагалэш — Мотька манмы эдемлән Павыл маньы дэ тидыжы пиш худа шамактон шудал

кэлэсйшят, тидь тйшакэн шүмжй вашт тыргыжанэн колтыш. Бургымла сйн-зй-пын күшнйрэк тама шйрэн дй каштарэн кэрйш тйнгальй.—Тырлай, подльэд, тидь гишйн тйнь мбйланэм отвэчййет эчэ,—йшкбймжйм чуч-чуч цйрэн худиганлан тидь кэлэсэн пуш, дй тйшакэннок Павылым күшйцйн вуйгыц йалдон чымал колтэвй.

— Васька, эчэ тйдылән фитильвләм чүктэм!—цилй вэцйн льоргаш тйнгальэвй.

Павылын цилй цйтэн тырхымашыжы урын кэмбйлаок руж-ж вйкбй лйктйн кэш, дй, тэхэнь жэбйн, молынамшылаок, тидь пйсбй лин колтыш дй тагылаэм кэш.

— Тй ма вара, спэкульант гадвлй, мыскылаш шагалында?!—кит мычкыжы, пружинй мычкы кузымлаок, кбнбйбйнйт, күшбй полкашкы тидь кузэн кэш дй, хйртйм лицйжйгыц Мотькам кыцэ кердбй мышкындэн колтыш. Тйдыжй когон мышкындэн колтымашэшт йлыкбй, тйгүвлән вуйвлй вйкбй шыралты.

— Вальда полкагыц, гадвлй! Ато пивлй вйрэшок тймдйм лйл пиштэм!—күшбй полкаэш кодышы нбй эдэм вйкбй наганжым вйктэн-вйктэн арышылаок Корчагин сйгыбрйл колтыш.

Йэла совсэмок вэс вэкбйлй сйрйялтйш тйнгальй. Рита цилйок пиш пыт оролэн шйндэн; Корчагин вйкбй кй кэчйлтйш тйнгальш гйнь, тйдым лүэн шёлйш тидь йймдылйлт шагалын. Күшбй полкагыц цилйм поктыл валтымы, тйгүн аньйт „блатный“ вуй вагонын вэс отдбэлэньбйшкбй пырэн кэш.

Ритам күшбй полкашкы шйндйшят, тидь тйдылән пйжгйлтйш:

— Тйнь тиштй шйнцбй, мбйнь нинбйвләм пыргэдйш кййэм.

Рита тйдым цйрйялльй:

— Ньэушты тйнь нинбйвлэдон эчэ шйэдйлйш тйнгальт?

— Укэ, мбйнь цйцаш толам,—Павыл ладнангдымла кэлэсйш.

Окнйам эчэят пачмы ылы дй тидь тйды вашт пйрронышкы лйктйн шагалы. Йк маньар минут эртбймбкбй тидь УТЧК Бурмйстьэр доны стбл анылыны ылын;—тйдыжй пйрвй Павылын начальнык ылын. Латйш тйдым колышт нйльйт, цилй вагонгыцок эдэмвләм тйгбй лыкташ распорйжэньбйм пуш, дй цилйштйнбйм документвләм провэрйййш шүдбйш.

— Мбйнь попэнймйш: пассажирвләм шйндйшйшлжк вагонвлйштй мэшочниквлй шанок ылыт, манынам,—Бурмйстьэр шбдбйн попа.

Йктй лу чэкист ылман отрдй вагон кйргбйштй пыргэдйш тйнгальй. Павыл тошты привичкбжбй сэмбйнь, цилй пойэздбймок провэрйййш палшэн пуш. ЧК-гыц кэмйкбжбй йшкэ тйгвлйжбйдон тидь свйзбйм йамдыдэ, молодожный коллэктывйштй сйкрэгарь ылмыжы годым УТЧК-шкы чбдбйм агыл сэк йажо комсомольцывләм пйшй йштйш колтэн. Провэркбйм пйтйрйшят, Павыл Рита докы тольы. Вагонышкы у пассажирвлй—командированныйвлй дй красноармййцбйвлй пырэн шйнцэвбй.

Кымшы йарусышты, лыкышты, Риталан вэлэ вйр кодын, мол вйрэшбйжбй газэт труквләм оптэн шйндбймбй.

— Ньйчэво, кыцэ гйньйт вйрбйм ситйрэнй сйй,—Рита Павыллан кэлэсйш.

Пойэзд тйрвйянен кэш. Мшйяквлй вблнбй шйнцбйшбй бдбйрймйш окнйа түнбй кайын колтыш. Тйды тйгүлән аньйт сасла:

— Манька, кышты вара мбйньбйн бидонэм?—манэш.

Павыл дон Рита агйсбйр вйрбйштй шйнцйт. Нйнбйм мол эдэмвлйгыц труквлй йрэн шйндэнйт. Шукердйт агыл эртбйшбй совсэмок сусу агыл масакым ашбйндйрэн-йшбйндйрэн, коктынат олма дон сыкырым качкыт.

Пойэзд ольэн кйй. Утыдонок крузэн шйндбймбй, пыдыргэн кэшйш ганьок вагонвлй, йочыргэ дй цодргэ мырэн-мырэн, рэльсйвлй ушаналтмы вйрвлйштй цйтйрйялт-цйтйрйялт кэйт. Вагонышкы вады ныгыды симсбйн кайын колтыш. Тйшэц вара гиш пачын шумы окнйавлйш ййт пйцкэмбйш нйлбйн колтыш. Вагонышты пйцкэмбйш.

Рита, йангылэн шындын, сумкыжым вуйжы лывакы пиштэнэт, тиды нэрэлтэн колтыш. Павыл полка тырбштэй йалжым улбкы колтэн шынэн, да тавакым шывшын. Тидят йангылэн шындын, да вазаш вэр укэ ылын. Окняшкы йыт йуалгы пыра. Вагон ёрбшкэлт кемашэш Рита шижын колтыш. Тиды Павыл шывшмы пероскы тылым цаклэн колтыш. „Тиды ирок йактэят тэнэ шынэн кэрдэш. Палыман, мбындын вэрэм бнэжы торэмды“,—Рита шаналтыш.

— Корчагия тэн, буржуазный условностьвлэдым шуэн колток, вадок амалашэт,—шутыала тиды маньы.

Павыл тиды сага пырэн вазы да йангылэн шынды йалвлэжым тамалаок сусун виэтэн пиштэйш.

— Иргодым манман пашаня пиш шуку вэт. Амалок, каржанем—тынэ маньат, Рита тидын китшбдон бнбнмля элтэлэн шындын, да тидын ушшы шырты мыныжыдон тыкнймым Павыл шижын колтыш.

Ритам тидылан тыкалэш ак ли. Пашашты тиды Павылын тэнжы да йалдашыжы, тидын политрукшы ылэш, да тынэ гынбат, тиды ёдёрэмаш ылын. Павыл тидым кивэр доны сэк питарюк шижын колтыш. Сэббндон тэвэ Рита элтэлымашэш тиды тынэ тыргыжлана. Тагыштакэн, тидын тырвывлэгыц совсэмок лишны, кэлгын да ладнан шулймым Павыл шижын колтыш. Тэнгэля вэш-вэш лишны ыламашты тырхэн кэртймляок когон ты тырвывлэм момыжы тидын шозш. Ышкымжым ышкэ пыт кычэнэт, Павыл ти шанымашыжым ахалышкы кемашгыц цэрэн шуш.

Рита, тидын шанэн кимбжым цаклымыла чучынат, пйцкэмбштэй йёрэлтэл колтыш. Тиды йаратымаш сусумат, йаратымы эдэмым йамдымаш лудышымат ёлэнэт лэктын уж. Ышкэ йаратымашыжым тиды кок большэвиклэн пуэн. Да когоньштымат бэлогвардэйцвлэн пульывля шывшын нэлбныг. Ик большэвикшы—нымагыцят луттымб кого эдем, комбриг ылы, вэсыжы—йонгата анчалтышан сэмбрык эдем.

Шукат ак эрты, вагон ёрбвшэлтмашэш Павыл амалэн кэя. Лач ирок вэлэ паровоз саслым йукэш тиды шижын колта.

Н. Игнатъев.

Вайсона

шайыштмаш

Туны ушты цудыгэ пьдэштэш. Вакш пёртыштыжы, кёртны камакам олтэн шындынбат, момоцаштыш гань шокшы. Йагышташ толшы халык пужалт шындын вак. Халыкшым гын лач попымжы дорц вэлэ палэш лиэш. Тавакым шыкштэн шындынбат, калы тыл гань изи тыл-сотыштэт, эдемвлэ бимылкэля вэлэ кайыт.

Аньят, таманьэр вэрэмэ шон, тэ йыт-пэл, тэ эртэн, нымат, палэш ак ли. Махань шон йамаквлэм, манэш-манэшвлэм шайыштыт моло дэ, вэрэмэ эртымым палэш йасы. Тывэш, кэзбят, ик шоны мары шайышт питарымакы, колыштшывлэжы ты попышыжым хывальбат:

— Ну, и кэрдят, Ондыри!—маныт.

Тынэ манмашэш, охолгыц йонгата йук шакта:

— Тиды эчэ ма такэш! Мбын шайышт пушым гын, вот тык масак. Тэ-хэнэ масакшым колымэшкэтат ат монды...

— Шайыштыма йа... Шайыштыма...— цилә вәд йуквлә шактат..

Тыдбжб изиш сарвалтарыш.

Варажы попаш тынғальбй. Коптыалт шыщбй, лап потолыкан торырак вакш пөртбштй шып лин колтыш. Көртнбй камакашты вәлә йылыш пу цодыргә шакта, дә амасам пачын колтым йбдә, пөрт көргбшкбй вбт вакш йук руж-ж пырән кәй, шайыштшын йукшым мүдән колта.

— Ну, вот, шбжбй ылын,— йонгата йукан эдәм попаш тынғальбй.— Салтак лымән сәмбкбйр эдәмвлә салтакэш кәят. Войәннбй комиссариатышкы при-майыкташ ружгә вәлә кыдалыт. Приёмнбй кбдәжбштй халык цидок погынән шагалын. Цилән сәмбрбквлә. Кбдәж көргбжбм пиш итбйрән тбвб лбйән шбн-дбмбй. Стәнбвлә воктән плакатвләм, картинвләм сәкбмбй. Стөл вблнбй махань шон кнбйгәвлә, газетвлә кият. Погынән шагалшы сәмбрбк эдәмвлә кнбйгәвләм лыдыт, бшкә лоштышты шутявләм бштят, ваштылыт. Тыдбй лошток окнбя вашт йылым анчат, ош прохотым ужытат, аражы йамәшкок тбдбм сбнцаш-тбдон ыжатат. Мбндбрнбй Йыл ымбалвыш шбйргбй шбжбй айарәш сылыкын кайәш...

Ти кого кбдәжгбй эчә вәс кбдәжбшкбй амаса улы. Тбй амасашкы цәрй эдмвлә пырат, ләктбйт. Тыштбй нбнбм врачвлә анчат, висят, Краснбй армилән йаралыштым цилә вәдбнок тбшлät. Армишкбй нәлмбвләм төрок пәләш лиәш. Нинбй тбшәцбйн сусувлә ләктбйт. Тәнғвләштбй докы ләктбйн шагалытат, сусу пардон кушталтән колтат вәк:

Кәшнә, кәшнә,
Прават вәт кәшнә!..

манын колтат, нбл охолан кбдәж покшалны цәрәнәт сәрнәл кәят.

Салтакэш нәлтбвмләжбм лучи итят анчы: пынихидбй ганьвлә сылыквлә ләктбйт, вуйта лүәш суйымвлә ылыт машанымыла..

Врачвлә анчым кбдәжгбй ләкшбвлә паштәк вәс эдәмвлә угбй пырат. Нинбй, выргәмбштбм тагынамок кыдаш шуәнәт, лбмбштбй сбгбйрәлмбм вычән, тбнблбштбй цәрән шбнзәт...

Иктә кәчбвәл шошаш годемрак, самой халык когон погынән шагалмыкы, салтакэш кәйш погынән шагалмы кого кбдәжбшкбй цәвәр бдбйр пырән шагаләш. Цәротыштым вычышы цәрән шалгышы сәмбрбк эдәмвлә, шим сбнцәән, вбйцкбйж кужы бдбйрбм ужын колтатат, пиш когон намысланән колтат. Тыдбй докы тупын шагалыт, намысыштым мүдät. Вырсат:

— Малын вара толынат? Ләк тишәц!— маныт.

Бдбйр, шавыржым төрләлтәләшят, йыдал йалжым анчаләшят, ләктәш агыл, андыкыла вәлә пыра.

— Малын вара ләкшәш?— манәш, пачкатан попа.

Тышәкән цилән саслат, маныт:

— Кә, кә, ләк!

— Тиштбй бдбйрәмәшбн шәмән укә.

— Ат уж гыцә, цәрән ылына?!

— Аль салтакэш кәнәт?..

Бдбйр, нымат шәкләнбдәок, окнбя доныш кужы стөл доран шбнцәш, кидбшкбжбй „Ләнин корны“ газетбм нәләш.

— Аньят лачокшымат салтакэш кәнәм,— мазәш, тьянгра йуктон попа.

Цилән вбкбжбй цүдәйән анчән шбндät. Ти цәвәр бдбйр анчашыжы гбнь ородыла ак чуч ылнәжбй. Мыскыла гбнь вәлә? Тбнгә гбньәт, намысыжы укә гыцә? Вәт цәрә пүөргбвлә шалгат. Тбвә, кбзбйтät, врачвлә анчым кбдәжгбй ик сәмбрбк эдәм ләктбйн шагалыт, бдбйрбм ужмыкыжы, пиш когон йакшар-гән кәш. Мам ат йакшаргы: ти бдбйрбм Избй-әрнбә пазарәш тидбй таманбар гәнәк ужын ылын. Икәнә Шәрәкә сола корны важ йактә тбдбйн сага попән ваштыл толын. Төрөкшөк попышаш гбнь, тбй бдбйрбм ти сәмбрбк эдәм тбнәм процок йаратән колтән. Токыжы сирбмәшбм сирән колташ манын шуку шанән

каштын дә, ЫдЫржЫ лЫмжЫмәт, сола лЫмжЫмәт тЫдЫлән кәләсЫдә. ЙЫрән вәлә: „лЫмәмдон мам вара Ыштәт?“ манын. Ындә тәвә Ышкәок толын шагалын дә вЫкЫжок вәт эчә анчән шЫндән:

— Хөдөр, салтакәш кәйәт ма?—манәш.

ХөдөржЫ йукумат ак лык. Царә кәпшЫм йәвлә шайыкы йЫләрәк мұдәш цаца...

Ти ЫдЫр цИлә әптЫртән шагалы. СәмЫрЫквлә тыгыр-йалашыштымат кыдашаш намысланән шЫнцЫнЫт.

— Ти ЫдЫржЫм поктән лыкшаш,—маныт, цИлән саслат.

ЫдЫр вуйта акат кол, йукумат ак лык. КИдЫштЫш газәтшЫ вЫкЫ вуйжым кымыкырак Ыштәләш, доктырвлә ылымы кЫдәжЫшкЫ тавыкын-тавыкын анчаләш. Тәвә, амасам пачынат, вОйәннЫй выргәмән әдәм сЫгырә:

— Нәзәров Василий!—манәш.

Кого кЫдәжЫштЫш әдәмвлә иктЫ вәсЫштЫм анчылтыт. Стәл лошты шЫнзЫшЫ ЫдЫр вәржЫгыц тәрвәнән кәә, тамам кәләсЫнәжЫ дә, йукумат Ыш лык, сЫгырәшЫ әдәм вЫкЫ вәлә оролән анчән шЫндән. ТЫдЫжЫ эчә сЫгырә:

— Нәзәров Василий, здесь?—манәш.

Ындә ЫдЫр кЫнЫл ижЫ шагаләш.

— Здесь!—манәш, дә лыкышкырак шагаләшәт, нЫма шәкләнЫдәок выргәмжЫм кыдашаш тЫнәләш.

Ма рок вашт вара! Салтак лЫмәнвлә өрЫнЫт. НЫмам манаш. НЫмам Ыштәш. ЫдЫржЫ выр-вор вәлә шавыржым кыдаш шуш. Йалжым кудыргә вәлә ырда. Запонжым кәдәрән шуш. Эх, арик-сурик! Коли тИдЫ пурЫ? Моркоан ЫштЫвләжЫм шүтән шушат, вЫкЫжЫ анчән шЫндЫшЫ салтак лЫмәнвләм тураж анчал колтыш:

— Мам вара ужтәлда?—манәш, пачкатын попа.

ПәләштЫмәшәш әдәмвлә цИлән вуйыштым өрдЫжкЫ онгырал шЫндәт. ЫдЫр выртышты врачвлән кЫдәжЫш пырән кәә...

Вады вәкЫ, халаәшок, ЫдЫр ХөдөрЫм вәш лиәш.

— Кәшнә гыцә?—манәш, ЫдЫр тЫдЫм йадәш.

— Кышкы? Токина?—тЫдЫ йадәш.

— Агыл, Красный армишкЫ...

Ындә Хөдөр цИләок йадышташ тЫнәләш.

— Кыцә вара ЫдЫр вуйа армишкЫ кәйәт?—манәш.

ЫдЫр йЫрә:

— Кәмәм шәшәш,—манәш.—НЫмамат ам ыгылы... ЛЫмәтшәт... Васли гыцә?

ЫдЫр когонок ваштыләш.

— Вайсона...—манәш.

— Вайсона? ТЫнЫм анчән өрәмәт, вуйәмәт ородышкы кәшЫн гань сәрнә вәк... Кыцә вара тәнә? Кыцә? ВОйәнкоматыштыжы тЫнЫм пүәргЫ лЫмдон сЫгырәвЫш...

Хөдөр эчәт тамам кәләсЫнәжЫ ылымы, дә ЫдЫржЫ токыжы кәш сәрнәл кәш...

Ик тЫлзЫштЫ, ләврән корныдон, прИстИнЫшкЫ пуштыран сәмЫрЫк әдәмвлә ашкәдЫт. Иктә шүдЫн ылыт. Кәят-кәятәт, мырым тәрвәтән колтат...

НИнЫ прИзывниквлә. Красный армишкЫ кәят.

Хөдөрәт тЫ волкышты ашкәдәш. ТЫдЫн докы ик әдәм мишәт, йЫрәлтәльЫ:

— Иквәрәш служаш кәшнә ма?—манәш.

Хөдөр әдәмЫм анчыш-анчыш, тЫдЫ тама пәлЫмлә чучәш ыланәжЫ дә, укә, пәлән Ыш кәрт.

— ТЫнә тама,—вәлә маньы.

Пошыш әдәмжЫ:

— Ма, шЫг пәлЫ ма?—манәш.

Хөдөр биде тусаралок тй эдэмбим анчалы. Кү вара тйдй ыләш? Вблнй-жбй бштйрәш пинчак, картузы, йыдал йал. Э, кәлтбмәш! Вайсона манмы бдбйрәт ылыныш! Тоты китшйм моло йужнам бдбйрлә кок вәкй шуэн-шуэн колта.

Хөдөр корны мычкы шуку тй бдбйрйм анчән цүдәйән. Бидежбй тйдй бйр-вәзбй лин шйндйн? Рок-вашт кәмә! Лач Москвашты, иквәрәш момоцашкы кә-мбкбй ижбй пәлән колта; тй бдбйр пүэргбй ылын!..

* * *

Вәкш пөртйштйш эдәмвлә ти шайам колыштыт-колыштытат, вуйыштым бйрзәлбйт.

— Аһбәт, тидбйжбйм йамакым вәкәт шайыштыц,— маныт, шайыштшылан попат.

Тидбйжбй тйшәкән попа:

— ЛачокшыMAT, йамакла вәлә чүчәш дә, тидбй лачокшымок ылын... Бдбйрәмәш выргәмдон войәннй комиссариатышкы мишбйжбй мбнь бшкәок ам ыл ылгәцбй...

— Тбйньбй?—цилән цүдәйәт.

— Маньә... Мбнь бшкә ам ыл ылгәцбй, мбнь бшкәәт кымадонат бнәмәт йәнбәнбй...

— Кыцә вара тәнгәжбй лин?—йадыштыт.

Нәзәров Васи (войәнкоматышкы призывышкы шагалаш мишбй бдбйрәмәш выргәмән пүэргән лбмжбй тидбй) цилә шайышт пуа. Пәрви, рәвольуци йактәок эчә, нинбй пиш нәзәрбйн бләнбйт. Атяштй укә ылын. Авәштбй кычән моло каштын. Васлигйц пасна эчә ик бдбйр—Васлин әкәжбй ылын. Әкәжбй тагыцә аһбәт колән кәә. Вбйц иәш Васиәт тйдбйн кодшы выргәмжбйм чийш тбнгәләш.

— Мбньәрвә укә, пазаршты нәләш окса укә... Әкәтбйнбйм чиок бньә...—авә-жбй тйдбйлән попа.

Кугижә годым бләш пиш йасы ылын вәт. Уланын бләш колхозвлә укә ылыныт. Васи бдбйрлә чийш тбнгәләш; нбйнбй сага кашташ, мадаш тбнгәләш. Бдбйр дык бдбйр. Мам бштәт? Авәжбй кынцалам шбдбйрбктә, вбдбйм намалык-та, мбньәрбйм коаш тымда моло. Бдбйрәмәш пәшә махань улы, Васи цишти бштә. Бшкәжәт, бдбйрвләгбйц айырлыдәок каштәшәт, нбйнбй сәмбньок кидшбйм мсоло косирайән кок вәкбй шултәш, ашкәт кәә, савыцшым төрләлтә. Пазаршкы моло кәәт, тидбйм пүэргбй атат машаны...

Кәпәш шон шагалмыкыжат, Васи бдбйрәмәш выргәмжбйм чийш пырахыдә, бдбйрвләгбйц айырлыдә. Шбйргбйшкбй пүкш погаш моло кәәтәт, блбйштәшдон вәлә шишкәлән мыралтән колта...

Пүэргбй со пүэрокат, Васи ик бдбйрлән мбшккйрбйм бштән пуән...

Вәкш пөртйштйш марывлә, Васи попымым колынат, цүдәйәт вәлә.

— Бшкәжбй кыды сола вара ылат?—маныт, йадыт.

— Кузньәцовы сәльсовәт,—манәш.

— Солажы?

Васи солам ак кәләсбй.

— Йаңгышташәм цәрәт шов,—манәш, дә тугбй ләктбйн кәә...

Тунбй валгалтәш. Сотәмәшәт тама доко...

Сирмәш

Мөньжә малын,
Мөньжә малын ти сирмәшым
Кидәшәмжә кычәнәм?
Ти сирмәшым
Мөньшукәршән,
Пыт пәрэгән урдәнәм.

Лыдын ләктөм,
Лыдын ләктөм цилә—вашток,
Шим сьнзәдон
Ти сирмәшым,
Мөньшусун анчәнәм.

Эчә лыдам,
Эчә лыдам ти сирмәшым,
Мөньшын йәнгәм со төргә.
Эх, бивөртәм!
Ой, кыцәлә!
Мөньшын йукәм йбәршәрлә.
Тәнгәм колышт,
Тәнгәм колышт ти сирмәшым,
Ти сирмәшым
Төвә тьләт.
Эчә кьзьйт мөньш лыдам:

„Төньшым аштән,
Төньшым шанән
Ти сирмәшым сирьшым.
Кәчә шьльбә
Кырык шайык,—
Сусун анчән йбәршым.
Сады лоштыш
Шьжвьк йукшым,
Бивөртәнок колыштым.
Жәрә йактә,
Жәрә йактә
Ти сирмәшым сирьшым,
Вара вуйшкы
Тама пырыш,
Төньшым вара йәтлбшым:
Кән колтышыц,
Тонәт йажо,
Анзыкыла шанәт вәл?
Өркәншьщ,
Кү вуйнамат?
Ләпкәэдым хыть чивәл?

Кәмәт годым
Төньжә маньщ,—
Вәс и йактә кәнйәлгәм.
Шайәэдым
Төвә кьзьйт,
Төвә кьзьйт мөньш аштәм.
Йәл тымәншьйт,
Төньш шаналты,
Кыцә бьлән тырхәт вәл?
Тымәншьштә
Кьзьйт Лыда
Укульимәт әртән кән.
Төньжә вәлә,
Малын тәнгә...
Кынам ужам төньшым вәл?
Иктә вәлә
Төньш постоләт
Кьзьйт Йако пырахән...
Тол тымәншәш,
Мөньш вьчәм
Бьләш тиштә вәсәлә.
Ит шьдәшкы
Мөньш сирәм,
Шәләдоно—Оншисә.“

Мөньжә малын,
Мөньжә малын ти сирмәшым
Кидәшәмжә кәчәнәм?
Ти сирмәшым
Мөньшукәршән
Пыт пәрэгән урдәнәм.
Тәнгәм, колышт,
Тәнгәм, колышт бьндә кьзьйт,
Шудьмәдөм төвә кьзьйт,
Кьзьйт вәлә бьштәнәм.
Төньш бьмәшәт,
Төньш бьмәшәт бьндә кьзьйт
Ти лыдышым сирәнәм.

Сирмәшәдөм
Лыдын ләктөм,
Лыдын ләктөм цилә—вашток,
Сирмәшәдөм
Шим сьнзәдон
Мөньшусун анчәнәм.

СТФ

ОЧЭРК

Төл. Ушты вэрэмә. Ирокок кыньылнамәт, сола мычкы күшкылә ашкәдәм. Ваткан пинчәкым, калпакым, мижгәмбим, пәршәткәм чиэнәм. Тынгә гыньәт, моңырәш уштын чучын колта. Ашкәтмәшәш йал йукәм лымәш кочырткә шакта. Олыцәштәжы иктәт ак кай. Циләнок шокшы пөртбшкы пырән шынзәйнәт. Олыцәштә йыкырикән чучәш. Пөртвләәт йыкырикән шынцәт. Трувавләгбц шыкшвлә ләктәт. Маодәжән агылат, мәнбләок туран кузат. Күшкы кузымы сәмбнь ошалгән шәләнән кәәт, пөтәт. Пөрт окньавлә кылмән, лыманг шынзәйнәт. Шүкшәрәк, тоштырак пөртгбц, изи ражгбц шокшы воздух ләктәш, шүлә. Раж әнбштәжы ош лым тышкәвлә шынцәт, пөршәг шынцәйнәт. Пүшәнгывлә, кәнбшшә йажо нәрәтбштәм кыдаш шуәнәт, тәл выргәмбим чиэн шындәнәт, пиц сылыкын шалгат. Укш тәрвәнжы ош лым тышкәвлә пижбн шынцәйнәт, укшвләжы үлкәлә кәчәт.

Кәк йук укә, ак шакты. Кәчы мөндөрцәйн пасән анчаләш. Сола пөцкәмбш шәлгә. Капкәвләгбц әдәм ләктәйн шагалмылаок чучәш.

Корны кычәкән, йочыргә вәлә шакта. Лымшуавләштә гынь, пичә сага, утлаок коговлә. Кышты-тиштә кәлтә лымшуашток йал кишәвлә улы. Сола кыт мычкок лым мычкы йәчы кишәвлә кужын шывшылтыт. Кудвичәвләштә әдәм кахыралтым йук, пи опталтым йук, пу пидәшмбш йук шактыкала.

Ашкәтмәштәм шанән шындәнәм:

— „Ах! Сасна сарайышты кызыт мам бштәт вәл, күвлә улы вәл? Кән ачышаш. Миәмәт ужам тәвә,“ — манам.

Сола мычкы кузым голдым шалахай моңыр изи олыцәш валән кәшбим. Солагбц мөндөрнок агыл, әнбшр лишнбш, кужы кого, күкшә сасна сарай шынцәлтә. Сарай докыла мимәм сәмбнь, сынцәәшәм сарай кого дә ксго лин, кайын миә. Сарайжы 12 штолман, цилә көрпбцәйн ыләш, кого окньавлә. Сарайжы олым ләвәшән. Ләвәш вәлкәжы, сарай көргыгбц худа воздух ләктәш, трувавләм бштән шындәймә. Сарай кок вуйышты кого амасавлә.

Лишкок миән шом. Сарай йбшр хаңавлә шалгат, сасна йал ливәлән шәрәш олым ара шынцә. Сарайгбц өрдбштәрәк, кого млахайән, бштәбрәш пинчәкән, кого мижгәмән, анзылпачым сәкән, кого пижгомьм чиән, икпоратка кәпән, кәжгбшрәк әдәм, тирбштбш пәцкәгбц вәдбшм кашар вәдбшш йоктарән, кок вәдбшрәдон сарайыш намаләш. Бшкәжы пиш йакшаргән, пүжәлт шынцәйн. Вәтшым пәцкәгбц йоктараат, йбшләрәк сарайышкы пырән кәә. Вәгшш вәлә вәдбшрәгбц үлкы тыргә, лыпи-лыпи шактән колта. Сарайгбц ләктәйн шагалват, кок вәдбшрәжым бшрән пәцкә докы әчә миән шагалы, пәцкәгбц вәдбшрәвләшкы вәдбшм йәстәрә. Әчә мөнгәш пырән кәш. Сарай капкажы вәлә—хрлуп! шактән колтыш.

Ти әдәм кү ыләш вара?

Тиды СТФ-ын вуйлалтышы „Пламя“ колхозыштыш колхознык бшрвәзы—Изиков Лайәмбшр ыләш.

Вәс пачаш әчә ләктәйн шагалы дә, мөньбшм ужын колтышат:

— О-о, тынь толнат?—манәш.

— Маня.

— Пөртбшкб пырок. Мбньбт цэдаш пырэм, вбдбм вэлэ намалалам.

— Йара, пырэм,—маньым.

Пөртшб сарайдон ик лэвбш лбвблнок шбнзбт. Пөртбш пырышым. Пөкэ-нбштб тыгырвлб, цбрб вуйа, кого мижгэмбн, ситцб тыгыр-йалашан сасна анчышы шимбрак мары, Стбпан йыдалым бштэн шбнцб. Мбньбм анжалбт:

— Анцыкырак толук, шбцок!—маньы.

— Шбцшбш,—манам.

— Так тольыц? Лаэмбр докы анчалаш тольыц?

— Так вэлэ,—маньымат, олмангаэш шбнцбм.

Пбршбткбэм, калпакэм кыдашым. Пөрт йбр анжылтам...

Пөртшб—кыткэ-торэшгэ, ик кымдыкаш. Кого окньавлб, соты, ирэ корган пөрт. Кого каланкы кок монгырышты амалым вбрвлб. Кого стбл вблнб чай-ник шбнцб. Окньа сагаш изи шкапышты, сасна анжым, пукшым, йбктбм гишбн лыдаш кныгбвлб кибт. Йыдым, сасна анжалаш лбктбш окньа анцылны понар шбнцб. Стбнбштб цбш кбчб. Кого стрблажы 12-анышты, изижб 8-ан-бштб. Цоткэ-цоткэн цоткалта, сасна анчаш вэрэмбм анжыкта. Стбнбштб картывнвлбм тышхэн шбндбмб. Картывнвлбштбжы—сасна анжым, пукшым, йбктбм гишбн, сасна игбвлбм пэрэгбм гишбн дб молы гишбнбт рисуйымы. Кого буквавлбдон: „Свинарь, борись за сохранение каждого поросенка“—маньын сирбмб. СТФ-ын вуйлаалтышыжы цилб пбшбжбмок—картывнвлб, кныгб-влб сэмбнб видб, бштб. Тидб СТФ пбшб гишбн цилбк курсым тымбнб лбк-тбн. Сэдбндонок саснавлбм йажон анжэн мышта. Саснавлбжб цилб кого родывлб пиш тазавлб, ирбвлб. Сасна пөртбштб бблбмэт вэлэ шоэш—соты, шокшы, ирб.

Стбпан, цбшбм анжалбт:

— Вэрэмб шон! Сагаэм кбйэт?—мблбм попа—Айда.

— Кбйбм,—манам.

— Саснаелбм моло анжыктэм,—маньат, млахайан калпакшым, кого бштб-рбш пинчбкшбм, кого пижгомжым чибш. Анцылвачым сакбш дб:—Айда!—маньы.

— Айда,—маньым.

Кого коридорыш лбктбн шагална. Коридор монгырышты сасна кбдбжвлб. Ик сасналанок ик кбдбж. Коридорыштыжы пиш соты, шокшы. Хага пото-лыкбн. Коридор кок монгырышты кок вал кбй, сасна кбдбжбц лбкшб худа вбтшб тбгб, вал мычкы йогэн лбктбш.

Коридорын вургымла кбдбжбш, изиобк куды постолышкы, пырэн кбшнб. Сасналан турим шолтэн пукшаш, йориок каланкы вблбн, кбрпбц лбэш кого чугбн падым пбртэн шбндбмб, агадон лэвбтмб. Кбдбжшб окньан блэшбт, соты корган. Тбштбкбнжб: кольмывлб, вбдбрбвлб, тазывлб, вачкывлб, пбцкб-влб, тури нбэмбртбмб бш, кого тбганб шбнцбн кбй.

Стбпан, кого кашар вбдбрбм нблбт, кого падббц лэвбшбм лбктбл колты-шат, пушкадон лбмблбк пар кузэн кбш. Пад цбц тури. Турим кашталын, кого тбганбш опташ тбнблбб. Пар вэлэ шалга. Тэвэ, изибш либт, Изиков Лайэмбр пырэн шагальы. Мызык шблблтбш, йалжым чымальы, нэржбм шыв-шылыы сбнцбм сэвблбб, калпакшым тбрвбтблбб, пинчбкшбм пачкалтыш, кок пижгомчым сэвблбб, Стбпан докы вуйжым сбрблбн:

— Вэрэмб шон?—манбш.

— Шон.

— Кбндбкш цбш?

— Манбэ.

— Йара ббнбэ.

— Тбнб турим нбэмбрток.

— Йара.

— Бшбжб?

— Төвө, вачкы сага.

— Э-э төвөш, — маньат, кого үшбм нальбй.

Тэгәнә сага шагалынат Лайәмбір, тэгәнәштыш турим ньәмбiртылэш. Кого үшбм лүктälэш, валта. Лүктälмбжй годым пинчак шокшыжы кит вургы мыч валэн кәә, пинчак пачыжы комтыкла кузэн бiрзäлт кәә. Уш валтымыжы йбдә, цбiркбнбй, риснбйктән колта, сбiнцäжбм кәрäлтäl колта, йблмбжбм лыктыл-далэш, пүгбiргäl колта. Калпакшат тбiрбнбн кән колтыш. Кого тэгәнәштыш туривлä ик лыкыш араралт кузат. Лайәмбiржбй кого үшдөн тэмдäl нвөцбiртäl шуа. Кого үш тәрвөн нвөцбiргбш туривлä пижбн шбiнцбнбйт. Кого үшбжбм валтымыжы йбдә пижбш туривлäжбй вилбн кәät, вөс туривлä пижбн шбiнцбйт.

Стъопанжы сэдок турим тэгәнәшкбй падгбц йөрä; Лайәмбiржбй опталмы турим кого үшбжбдөн талашэн ньәмбiртыл шуа.

Тбiнгälәнөк, Лайәмбiржät опталмы турим йбләрäк ньәмбiртыл шуа. Лайәмбiржбй поца:

— Тагачат туринä шуку шолье, — манэш.

— Маньә. Пужым шукурак олтымы.

— Саснавләнä пиш тазаланэн шбiнцбнбйт, мадыт, чымаалтылыт вэлә.

— Тилошты йажон качкыныт ач.

— Ләшәнбй озы пләмәнöй саснане, тамалан äнвät, лäкнөжбй ылыы, ама-сам шбкбш.

— Äвä сасна докы кәнөжбй.

— Вара колтышаш.

Стъопан сэдок турим падгбц йäстәрä. Лайәмбiржбй ньәмбiртылэш. Манаэш:

— Иргодым саснавлән олымым вашталтәнä.

— Кälэш, кälэш. Вбц кэчбй шон... — Стъопан поца.

— А? Стъопан? Кадай ти тэгәнäm, турим ньәмбiртыл лашаш йарө пуэм.

— Нälбмä төвөш.

Лайәмбiржбй манэш:

— Бiндә ситä. Тэгәнä кач вилэш.

— Йара, ситä, — манэш Стъопан дä вәржбгбц тәрвәнбшät, вөдбiржбм шбндбш. Кого вачкым тэгәнä лишкбй тәрвätән кандыш. Лайәмбiржбй, кого үшбжбм тэгәнä тбiрөш бштылälбй дä стәнä тәрвөн шагалтыш. Кымда кольымым нälбят, каштал-каштал, тэгәнәгбц кого вачкыш опташ тбнälбй. Сөк пбтärнөк, охыр, кого вачкыш ик кольымы турим оптал колтышат, прутт! шактән колтыш. Ик тэгәнä ньәмбiртылмбй турим пишок йблө оптән шуш. Эчә кым кого тэгәнä турим оптән, ньәмбiртыл, вачкыш оптән шуөбй.

Лайәмбiржбй, лыгым пандым нälбят, шслшы выт йарөлä — шувыргä лыгаш тбнälбй.

Стъопан манэш:

— Айда, вөдбiрäm нäl.

— Цөцаш, — манэш Лайәмбiржбй.

Коктынат кок вөдбiрä рäдбй нälбн, каштал-каштал, тури йарө лашаш йарыман качкышым сасналан пукшаш намалаш тбнälбөвбй. Сасналан качкыш йөрälмбй вәржбй пиш йажө. Сасна пичбш вал мычкы коридоргбцбн төрок качкышым йөрälмбйлä, пичбй йбдäт пырэн сәрнäш ак кäl. Сасна кбдөжвлäжбй пиш сотывлä. Ик сасналан ик кбдөж. Коридор вөкблäжбй рөшотка ганьы й туривлä улы. Саснавлäжбй пиш коговлä, тазавлä, ирөвлä, кого роды ылыт.

Пләмәнöй кого озы сасналан кого кбдөж. Игбйлбшäшык äвä сасналанат кого йонгата кбдөжвлä. Игбвлälән, когораквлälән вөс кбдөж. Сасна дворым оролышы кого костан пиләнät кбдөж улы, тбдбй цөпбштб шалга.

Стъопан дон Лайәмбiр кок монгырдон саснавлälән качкышым йөрән кәät.

Саснавлäжбй лач столовийштыш ганьок ылыт. Столовийшты качмы

годым савала, плошка йуквлӓ шактат. Тиштӓжӓ гӓнь качмы йукушты лупкӓ-луп, луп—шакта. Спталмы анзыц саснавлӓжӓ ньорт! ньорт! ньорт! ньорт! сас-лалтат. „Ситӓ. Ситӓ!“ манмыла чучӓш.

Лайӓмӓр манӓш:

— Пинӓмӓт, саснавлӓнӓмӓт пукшышна, тӓмӓшнӓ. Игӓвлӓлӓн эчӓ тотлы-ракым, лашашанракым пукшаш кӓлӓш. Йӓлӓ кушкын кӓрдӓштӓ.

А, ну! Пукшашыжы, анжашыжы сасна анжышывлӓжӓт пиш йажон аҗ чӓн мыштат. Сӓдӓйдонок вӓт пиш тазавлӓ, ирӓвлӓ, коговлӓ, тӓлӓтӓнвлӓ ылыт. СТФ лимӓ годшӓн совӓтӓшкӓ 200 сасна нӓрӓм сдӓйымы! Ик сасна 7 пудым шывшӓш. Ти СТФ-ты цилӓжӓ 50 кого сасна дӓ кушашлыквлӓжӓ эчӓ кынарык. Сӓк пӓйтӓри СТФ пачылатмы анзыц, 3 сасна вӓлӓ ылын. Лӓч сасна фӓрмок манӓш лӓш: суткашты 4 гӓнӓк пукшат. Сасна фӓрмӓ лимӓ годшӓн ик кого сасна дӓ кок игӓ вӓлӓ чума цӓрдон колӓн. Ти сасна фӓрмӓгӓнц колхозныквлӓлӓн 100 мыжыр нӓрӓк сасна игӓм шӓлӓтӓмӓ. Кӓзӓйт сола лоштат изи худа роды укӓ, цилӓнок фӓрмӓштӓш кого родым войӓнӓйт. Сасна фӓрмӓ анжӓн мыштымы гишӓн Зиковлан 2 кӓнӓк прӓмим пумы.

Кӓзӓйт йактӓ СТФ вуйдалтышы Зиков Л-ын нымӓхань худа пӓшӓжӓт ылтӓ.

„Пламя“ колхоз, Кого-Йыны сӓльсовӓт.

Н. Сӓдов-Крофин

„Йӓльньӓк лап“

ОЧӓРК

I

Таманьар тӓжӓм и пӓрви, сӓндӓлӓк кымдыкӓш нарот шӓрлӓн шомӓшкӓ, тиштӓ эртӓн кӓртӓдӓм кого цӓшмӓр ылын: кугивлӓ, кожвлӓ, йӓктӓвлӓ, тумвлӓ, эчӓ мол пӓшӓнӓвлӓ кушкын шалгӓнӓйт.

Ландака мычкы, карӓмвлӓ воктӓн, шӓйргӓ лоштат звӓрвлӓ добычым кӓчӓл каштыныт, звӓрвлӓжӓт, кӓквлӓжӓт, икӓжӓк-иктӓштым когон качкыныт. Силан-раквлӓжӓ со кодын миӓнӓйт. Качкыш укӓ лимӓкӓ, вольа вӓрӓш—йонгыш лӓктӓн шужыш пирӓвлӓ урмыж каштыныт. Шӓйргӓн тыржым сӓсӓйр йукуштыдон тӓрвӓтӓнӓйт.

Шошым йӓдӓ кӓквлӓ, шокшы вӓргӓнц толын-толын, игӓвлӓм лыктыныт, вӓ-сӓлӓйӓнӓйт, мырӓнӓйт. Шӓжӓм звӓрвлӓ уштӓ, пӓйхогӓнц шӓйргӓ пындашкок, тыр вӓрӓш пырӓнӓйт, тӓлӓш ышкӓлӓнӓшты вӓрӓм кӓчӓлӓнӓйт.

Тӓвӓ унгӓ шылдыр мычашыжыдон воздухым пӓчкӓдӓн, шойгӓ мырыктӓн чонӓштӓ, ӓль тымана нӓрӓлтӓн колтымашӓш кӓнвӓзӓшӓт, чонӓштӓн кӓӓ. Эчӓ тыр. Тагышты, мӓндӓйрӓнӓ, унгӓн саслым йукшы у-ху-ху шакта.

Пӓшӓнӓвлӓ кушкыныт, шошым йӓдӓ ылӓштӓшвлӓм лыктыныт, кӓйцкӓм ылӓштӓнӓйт. Шӓжӓм цилӓ вилӓн, тӓлӓм кодшы кӓйцкӓжӓм кӓквлӓ качкыныт.

Эдӓм тишкӓ нӓйгнамат торӓш лапамат ташкалтӓ. Шӓйргӓштӓ пайда шукуы ылын: звӓржӓт, мӓржӓт, кӓкшӓт, понгыжат, торӓм мычкы йонгыш рӓкӓшты кол-жат выжгым ылын. Шӓйргӓ дон вӓйт пайда погышы иктӓт укӓ ылын. Тӓнӓ

таманвар тѳжэм ивлэ эртэнѳт. Сандэлѳк вѳлэн кышты-тиштѳ эдэмвлэ пашаш тѳнгэлѳнѳт. Эдэмвлэ шэрлэш тѳнгэлѳнѳт. Сандэлѳк вѳлвэлэт вашталташ тѳнгэлѳн. Кышты-тиштѳ солавлэ стойанкывлэ лиэш тѳнгэлѳнѳт. Эдэм роды шэрлѳм сэмѳнь, эдэмвлэ Ёлэн лѳкмѳ вѳрц природыдон кѳрэдэлэш тѳнгэлѳнѳт. Кѳрэдэлмѳштѳ сэмѳнь ышыштат шэрлэн миэн. Звѳрвлэмѳт, кѳквлэмѳт кычаш тѳнгэлѳнѳт, кѳцкѳвлэмѳт погаш тѳнгэлѳнѳт. Тѳнгѳок ти тѳрѳмвлэ лишнѳт по-гынен, пѳтѳри рѳкѳ тѳрѳш шѳнцѳн миэн, вара шѳргѳ лошкат шэрлэн. Сандѳлѳкѳштѳ эдэм пашѳн мимѳ сэмѳнь сандѳлѳкѳн йонгыжы, ныр алык вѳржѳ торѳмѳлт миэн. Сѳлѳндонок эдэмвлэ шѳргѳвлэм роаш тѳнгэлѳнѳт, роѳм вѳрѳш нырым, алыкым Ёштѳнѳт. Ти лапыштыш кожѳрвлэмѳт, халык пашым сэмѳнь, роѳн миѳнѳт, пѳртѳм, кудым, кѳлѳтѳм Ёштѳнѳт.

Йынгы ѳнгѳр йогѳн лѳкмѳшѳш рушвлэ шѳнцѳнѳт, Похро сола дон Кого солам Ёштѳнѳт. Кѳцѳнрѳк, Йынгы мычкы Пѳртнырвлэ нѳл сола лиѳлтѳнѳт. Йынгы вѳс сирѳш Сухин, Шимѳѳр, Изинырвач дѳ вѳс солавлэ шѳнцѳнѳт. Ти тѳрѳмѳштѳш кожвлэм Пѳртныр, Сухин тѳшты годшы марывлэ стройаш роѳнѳт. Кѳзѳйтѳт эчѳ ти солавлѳштѳ ти лапышты кушшы кожвлэм роѳн кузѳн Ёштѳм кѳлѳтвлэ улы манын шонгы эдэмвлэ попат.

Сѳк шукужок ти лап шѳргѳштѳ кожвлэ ылыныт. Эчѳ кѳзѳйтѳт йѳктѳрѳлѳ улы, пѳрви шѳргѳ ылым ѳшѳндѳрѳктѳт. Сѳлѳндонок ти лапым сѳк анзыц шѳцѳшѳ рушвлэ „Йѳльнѳѳк лап“ маныныт. ѳкѳрѳм годшѳн Ёндѳ ти лапым цилѳнок „Йѳльнѳѳк лап“ маныт. „Йѳльнѳѳк лап“ манмы вѳрѳн лѳм лѳкмѳш исто-рижѳ тѳгѳнь ылѳш.

II

Шѳжѳ. Колхозвлѳнѳт, пасна хѳрѳсѳнѳвлѳнѳт ныр вѳлвѳл пѳшѳвлэ пѳтѳнѳт. Йѳгѳѳ кѳлгѳ шѳжѳнѳт воксѳок пыжлѳн кѳн: кѳчѳнь коклы-кымлы йур толѳш. Йрок йѳдѳ тѳтѳрѳвлѳ шалгат. Мардѳжѳн, уштѳ пыѳхо шалга. Пушѳнѳвлѳ, сы-лыкан эдѳм гань, Ёлѳштѳштѳок шалгат, Ёлѳштѳшѳштѳ гишѳн ойхырымыла чучыт. Кѳнѳжѳшѳ шуды вуйвлэ мычкы чонѳштѳлѳшѳ мѳкшвлѳэт ак кѳйѳп. Кѳквлѳн вѳсѳлѳн мырым йукушты ак шакты. Кѳлѳзѳнѳт вольѳквлѳжѳм вѳсѳлѳйѳктѳн пѳчалтым йук ак шакты. Вольѳквлѳжѳт тѳхѳнь годым тыр вѳрвлѳш-кѳ вѳлѳ пыѳынат. Лач пырохот йук вѳлѳ шѳсѳн-шѳѳн шакта, нѳнѳт тѳл вѳкѳлѳ вѳрѳн-вѳрѳш талашат. Тѳгѳнь уштѳ, пыѳхо годым цилѳ йѳнѳнѳжѳк тыр вѳрѳш пыраш йѳмѳш цаца. Тѳгѳ лѳкмѳ ак шо. Скучна кѳчѳвлѳ шуку эртѳвѳ.

* * *

Солагѳц лѳктѳн. Похро солашкы пѳшѳ кѳчѳл кѳшѳлѳ, карѳм кач ванчы-мышты годым, Ортѳѳкѳн Тѳхѳн. тѳргѳм йукум колын колтышат, аѳроплан кѳѳ машѳнѳн, вуйжым кѳшкѳлѳ лѳктѳл анчылт сѳрнѳш. Пѳлгомѳш нѳмѳт Ёш уж. Лач луды вѳткым шывѳѳдѳн шумылаок пѳлгом мычкы пѳлвлѳ вуй мы-чашгѳѳок эртѳт, Кого сола нѳрѳш ылыралт кодмыла чучыт. Кѳшнѳ анчылт сѳрнѳмѳкѳжѳ нѳмѳт Ёш ужат, сагаш артѳѳлѳжѳгѳц йѳдмыла попа:

— Пѳвил, колыштоко, ма тургѳ мыра? Прохот арава йукула ак чуч, Ёшкѳ со лишѳмѳш?

— Похыро солѳгѳц завод йук шакта сѳй—маны Пѳвилжы.

Коктын эчѳ йук лѳктѳок ныр гѳч ашкѳдѳвѳ. Тѳхѳн дон Пѳвил ныр гѳч валымышты годым „Йѳльнѳѳк лап“ мычкы, кымда, ыжар сирѳмѳн, мычы-вуйѳн тѳрѳм мычкы кѳшѳ трактырым ужѳвѳ. Трактыр тиштѳ эчѳ пѳтѳри и вѳлѳ. Нинѳ трактырым шѳргѳ ровѳтаѳш ужнынат, трактыр иинѳм пишѳк Ёш цѳдѳѳѳктѳ.

— Ма вара корныдым вѳрѳм кѳѳ,—коктынат цѳдѳѳѳт.

Лишкѳрѳкок миѳвѳт, пѳрвиш мычы-вуйвлѳм шагѳлышы трактырым ужѳвѳт, Тѳхѳн цѳдѳѳѳн попа:

— Ма вара, самынь молы ак шагалы? Вэт тиштӱ ныр агыл, купыш.

— Ха-ха-ха. Ородывлӱ нырыштымат эртэн кәнбӱт, кыпыш шӱнцӱвлӱ,—Павылжы попа.

Тракториствлӱ самынь толтӱлыт. Нинӱм тишкӱ курым тӱкӱлтӱдӱм кӱвӱмшӱ тӱрӱмбӱм кышкӱдӱш халагыц колтӱнӱт. Ти тӱрӱмлӱн такӱш киӱш пуйырыдӱ. Тӱрӱм пользым пушашлык. Ситӱ бӱндӱ, купвлӱ, мычывуылвлӱ шукы кӱк-лыдывлӱм, шӱгӱвлӱм урдӱнӱт. Бӱндӱ ти вӱрлӱн вӱс пӱлтӱ пуйырышашлык ылӱш. Бӱндӱ тиштӱкӱн: тури, мӱр, ушман, кавшта, охырӱд, тьыкыва, пымидор, морко, шржа, шож кушашлык.

Трактыр, тӱргӱ мӱгӱбрӱн, сирӱм нӱрвлӱ, шӱнцӱвлӱ мычы-вуылвлӱ мычкы кӱй, кӱвӱмшӱ, шим рокан сирӱм важвлӱм тарвӱн пындашкыла сӱрӱн миӱ.

Тьыхын дон Павыл, трактыр лишкок шозвӱт, анчаш шагальвӱ. Трактырат нӱнӱ турӱ тамалын шагальы. Тьыхын дон Павыл трактыр лишкӱ цаток миӱвӱт, трактыр йӱр сӱрнӱлшӱ тагылыгӱн шӱцшӱ спӱцовкан эдӱмбӱм цаклӱн колтӱвӱт:

— О, здоровы, Панькан сола йӱрвӱзӱ! Шагаладӱ гыцӱ?—коктынат трактористтон кидӱм кычӱвӱ.

— Тӱвӱш, шагалаш колтӱвӱ...—трактыр лӱвӱшбӱжӱм шӱргӱл шушат, тамам анчаш тӱнцӱльы.

— Мам вара бӱндӱ тишӱк бӱштӱш сӱрӱт?

— Плантацим...

— Ма тӱгӱнцӱ плантаци? Тама потькиӱ шамак.

— Тӱвӱш, сакой кавштавичбӱ хӱдӱрвлӱм шӱндӱт, эчӱ садым войат...

— Хы...

— Да, йӱла когош. Анчок, мам войаш сӱрӱт? Тӱнцӱ гӱнцӱ мӱлӱннӱт изиш ровота лиӱш? ӱ имнӱ кӱтӱшнӱжӱ вӱрнӱжӱ укӱ лиӱшбӱш.

— Мӱнцӱ, бӱндӱ тиштӱ кавштавичбӱвлӱ, сады лиӱш. Имнӱ кӱтӱшӱт бӱндӱ йӱла укӱ.

— Йӱла когом шайыштыдаш...

— Ти лантацим колы бӱштӱн шоктат вӱл?—попа Павыл.

— ӱ кӱ хозажы?—йӱады Тьыхын.

— Хозажы? Плодоварочный завод,—тракторист Арсӱнцӱ попа.

— Э, мӱнцӱ, тӱвӱш, ымбал ӱнцӱрӱштӱ погым шӱргӱ олмаӱдӱм имӱштӱ заводыш сдӱйышна, ӱшӱндӱрӱт?—Тьыхын попа.

— Вот, вот, самой тӱ завод тишӱкӱн плантацим войа. Олмавувлӱм, шаптырвандым, мӱрбӱм тишӱк войат.

— Вӱт тидӱжӱ Похро солавлӱн участкы ылӱш. Нӱнцӱжӱ пуаш согласӱйӱнӱт гыцӱ?

— Райзо пуаш шӱдӱн маныт доко. Мӱ ана пӱлбӱ. Колтӱнӱт—шагалӱнӱ.

— Ну, пусть лижӱ. Ровота мӱлӱннӱт изиш лӱктӱш сай.

— О, ровота, шӱӱт цаткыды лижӱ! Тӱгӱнцӱ оксам шибайаш тӱнцӱлӱт тьык, ньигыш цикӱш вӱр укӱ лиӱш.

— Ну, айда сӱрнӱл толына,—Павыл мӱнцӱ, Тьыхын дон коктын Похро солашкы ашкӱдӱвӱ. Эчӱӱт коктын тамам лоштышты шайышт кӱвӱ.

Тракторист, трактыржым ходыш колтышат, эчӱ шагалаш тӱнцӱльы. Шим рокан кӱжвлӱм сӱрӱн миӱ. Кым кӱчӱштӱ 20 га нӱр сирӱмӱн лапым кок трактыр сӱрӱн оптӱвӱ. Вара мӱнцӱшок халаш кӱвӱ.

Изиш лимбӱ, тӱл толы. Сӱрӱн оптым шим рокан, жар партыш гань сирӱмӱн кӱжвлӱм ош мӱнцӱрдон лӱвӱт пиштӱмбӱлӱок ош лым лӱвӱт пиштӱш.

Шошым йӱктӱ пӱшӱ йук тырлыш.

III

Тэл. Йылымбал вѳцкѳж мардѳж йуалгыч, качкын колташ цацымлаок костанлана. Вѳкш вал мычкы кашкы вѳд йогымылаок Йынгы лап мычкы мардѳж шѳштѳ. Корны мычкы лым пѳрцѳвлѳм кыргыжта, шуды, олым пѳдыргывлѳм мындырта. Ваштарѳш кѳшѳ эдѳмвлѳн нѳр мычашым качкѳц—ошѳмдѳ, шѳйргѳмыным йакшарта. Тѳлзѳй сотан йѳдвлѳ вашт колхозныквлѳ, пасна хрѳсѳнѳвлѳ Йылымбал шудылан кыдалыштыт. Чапан лѳѳш пѳрдѳлт, воротныкѳм лѳктѳл шѳцшѳ эдѳмвлѳ тѳрѳштѳ нѳрѳн кѳят, анцѳц кѳшѳ эдѳмлѳн ѳнѳнѳн кыдалыт.

Йонгатан йортыш имньиок тунг шагал колта.

— Йѳ, ма лиц вара, ѳлѳмѳ!—нѳрѳн кѳмѳшгѳц шижѳн колтаат, хозажы имньижѳм покташ тѳнѳлѳш, сѳпшѳм шывшыл колта. Имньи ак кѳ, тама шим арам ужнынат цѳкнѳн шагалын. Нѳрѳм хорт шывшыл колта. Хозажы имньим покта. Соиток ак тѳрѳнѳй. Тиргѳц валѳн чапан воротныкѳм шѳргѳл анча. Имньи анзылны кым шим ара кайыт. Тидѳ пирѳвлѳ. Вольык пышым шижѳнѳйт. Шайылыны эчѳ тѳгѳн пи оптым йук шактѳн колтыш, вѳкѳт тидѳт пирѳ пышым шижѳн. Мары спичкѳм кѳшѳнѳштѳ пѳргѳдѳш, лыктын ыдырал, олым пижѳктѳн колтыш. Тѳнѳм ижѳ пирѳвлѳ корным пуат, ѳрдѳшкѳ кѳн шѳнцѳн. Анцѳл имньи паштѳк погынышы пѳлѳ имньиешкѳвлѳ тѳрѳнѳвѳй. Тѳвѳ пирѳвлѳн пышым пи шижѳнѳт оптѳн-оптѳн хозажы анцѳк тирѳш кузѳн кѳш. Пирѳ (тѳдѳлѳнок лѳмчѳт пирѳ) тирѳш тѳргѳштѳн вазын мары анцѳц пим роалтѳн кѳш, йукшы вѳлѳ нѳоиклѳн шактѳн колтыш.

Тѳнѳ тѳл гач пирѳвлѳ корныш лѳктѳнѳйт, эдѳмвлѳм лѳдѳктѳт! Йыт ѳртѳ. Соты гѳчѳн охотныквлѳ ѳрѳвѳж, ѳль морѳн кишѳдон кѳчѳл кѳят.

Шѳйргѳ лошкы, Похро солагѳц хутырыш толшы Зайцѳв докы хѳрѳлѳш пырат. Похро сола руш пайаш манын йажо вѳдѳш, шѳйргѳ лошкы толын вазалын, хозѳйствым вѳйѳн. Тиштѳкѳн, вазын колымѳшкѳжок, пасна труйѳн ѳлѳш сѳрѳ ылын. Пѳртѳм, сарайым шѳндѳн, мол ѳлѳшвлѳмѳт стройѳн, ровотайѳн ѳлѳн. Ълѳмѳш со иканѳсок ылын: ровотайѳн, качкын, йѳн, амалѳн. Ик шѳжѳн Зайцѳвѳн тыр ѳлѳмѳшѳжѳ пѳжлаш тѳнѳлѳн. Тидѳ трактырвлѳ толмашгѳц лиѳлтѳн. Трактырвлѳ тидѳн пайаш цацымашыжым лѳѳштѳрѳнѳйт.

— Сухин охотнык Йогор, тѳй шѳжѳ паштѳк тѳлѳм, „крѳщѳнѳѳа“ уштѳвлѳ паштѳк, морѳн кишѳвлѳдон каштмыжы годым, Зайцѳв токы пырѳн, трактырвлѳн шагалмыштым ужмым ѳшѳндѳрѳн Зайцѳвлѳн попа:

— Ма, ѳль ѳндѳ тѳнѳѳмѳт карандѳт?—манѳш.

— Да, карандѳт виднѳй. Вѳйѳн вѳлѳ шоктѳнѳм ылы, пайаш сѳрѳм ылы.

— Ѳ кышкы вара ѳнѳѳ ѳлѳш кѳѳш сѳрѳт?—ѳчѳ Йогор йады.

— Ѳ кышкы кѳт?.. Тѳвѳш, плантадишкѳ ровотайаш пыраш тостанѳа.

Шуку шайыштмыкы, тавакым пѳтѳрѳшѳт, Йогор ѳчѳ морѳн кишѳжѳдон шѳйргѳвлѳ воктѳн кашташ лѳктѳн кѳш.

Ти тѳлѳмок плантѳци лиѳшшлык вѳрѳш лѳѳѳым сакой ѳлѳш стройаш шывшташ тѳнѳлѳвѳй. Пѳртѳм нѳлѳвѳт, шѳндѳвѳй. Шошым вѳкѳлѳ ѳлѳмѳш шолмашыштышлаок шолаш тѳнѳлѳѳй. Кѳчѳнѳ тавар йук шакта. Стройѳт, складвлѳм, хрѳнѳильшывлѳм йѳмдѳлѳт.

Шошым шокшы кѳчѳй ныр вѳлѳц лымым поктыл валыш, ныр вѳлѳлѳ кажланыш, ыжаргаш тѳнѳлѳѳй. Кѳквлѳ сусун мырат, пѳжѳшѳм оптѳт. Цилѳ колышыжок природышты ѳлѳжѳш. Ирок дон вадѳш уалашты, пѳйркѳмлѳштѳй шѳжѳвѳк мыралтѳн колта.

Зѳмлѳ тапланѳн кѳмѳкѳй трактыр шагалѳн кодымым ровочывлѳ ширѳн шуѳвѳй дѳ ѳчѳ вѳс пачаш шагалѳн пиштѳвѳй. Вара йѳрѳнѳвлѳм ѳштѳн шѳндѳвѳй. Вѳс парты-бригады парныкышты анцѳцок куштѳн йѳмдѳлѳмѳй кавшта азымвлѳм шѳндѳвѳй. Кок ѳрнѳѳ нѳр вѳрѳмѳ ѳртѳмѳкѳй ѳчѳ пымидорвлѳм, охырѳцвлѳм шѳндѳвѳй.

Йэльньбик лап мычкы ошын вэлэ кайыт, мары бидьрәмашвлә кольмы, мотига, шнур кидә каштыт, кавштам шьндят, вбит намалшыжы вбдбм намалыт. Лап мычкы мыры йук вэлэ мугьрәлтәш. Кырык вьлнб, пәрвиш ныр вәрбштб садым войат. Йажо йиш олмавувләм, шаптырвандывләм шьндят, лозшбштб мөрвлә кымда ыжар бьлбштәшбштбм шәрән шьндөнбт, кушкыт. Вәс вәрә кльэвьр ыжаргаш тьнгәлбн. Цилә ыжарга, кушкәш.

Пәшәм пьтәрән, вады вәкьлә бидьрвлә полкын-полкын плантации конторы докы кәчб мычкаш пәшәштбм шотайыкташ толыт. Нинбн мырышты вады тырым олмыктара. Пәшәштбм пьрнвимаыктән, шотайән шоктымыкы, солан солашкышты сусун шәпнәт. Ирок эчә погынен вәсәлән ровотайат.

Пәшә мугьрә вэлэ бштәлтәш. Ик тьлзбштб Йэльньбик лапым пәләнәт ат кәрт, ыжаргән шьнцбн. Кавштавлә рәдбн шьнцән кәят, кавшта пьлбшвлә вэлэ шәрлән шьнцбнбт. Панды сага йалштән шагалтымы пьмидорвлә пәләдәш тьнгәлбнбт. Лыжгата йурын лывыргәшбжб циләнок тьргән тьргбмләок кушкыт, цаткыдәмбт.

Агрономи науки шудьм, анчыктым сәмбнь шьндбм кавштавичб хәдьрвлә шьжбм йажо урожайым пуэвб. Кавштам, тькывама, пьмидорым пьтәриш инок йажон нәлэвб.

Плантациштб өрдьжгьц толшы кадровый ровочьйвләштб бләт. Тәлбм стройаш льэсбм шывштат, шошым үдәш йәмдбләт, шошым имньдон зәмлә пәшәм ровотайат. Тәлбмәт тиштб пәшә ак цәрнб. Шошымәш йәмдбләлтмәш кәә. Пәрви тиштб хутыр хоза Зайцвәт сәмнәжбдон ровотайаш пьрән. Нинб цилән пыт ровотайат. Пәрвиш охыр вәрәш ныр, кавштавичб ли. Пуста кишб купан вәр пользым пуаш тьнгәлбб.

Игьц ишкб плантаци кушкы, шәрлән миш. Кушмыжы, шәрлбмбжб сәмбнь цаткыдәмб дә эчәят цаткыдәмәш.

Лачокшымык, плантаци кьзбт эчә бьрвэзб ыләш. 1932-шы ин плантаци лишашлык вәрлән „1-ый август“ высәлкы турәшб Йыгы вәс сирәш 85 га мьләндбм пьчкбн пумы. Ровотайашыжы 1933-шы ин вэлэ тьнгәлбнбт. Тьнгә гьнбят, пәшәм пиш шукы бштән шумы. Йәрә кишб мьләндб тиштб кьзбт укә. Блшы тыгыды пьркәмләвләжбмәт шудьт, садылан вәрбм бштәт.

Плантацим сакой йиш шьндбшашлык кьцкән пүшәгьвләдон питомньик снабжайа. Тәнәш, 1935 иәш 13 гаат утла олмавум шьндбмб, 5,7 га шим шаптырым, 3,68 га кого мөрбм. Мол мьләндбвләшбжб киндән культурым үдбмб: 10,23 га шәдәнгьм, 9,79 га шьльбм, 1,05 га просым, 4 га пьрсам, 9,25 га ыржам. Тидб ныр пәшәштб. Тиләц пасна кавштавичб хәдьрвлә улы. Тәнәш тәвә мавләм войымы: 7,69 га турим, 1,1 га кавштам, 0,36 га пьмидорым. Адыкышты 8 га улы.

Вольык йыхвләштәт: ышкавлә, саснавлә улы.

Плантацин бндә бшкьмжбнок храньльишбвләжб, кьләтшб улы. Цилә тидьгьц пасна эчә 18 сәмнә мукшбжб улы.

Мукш анчышы Альксандр Васильевич Никифоров (Кугуза) мукшбм пиш йарата. Со мукшвлә лошток каштәш. Мукш пәшәм пиш пәлә, йаратән ровотайа.

— Мукш анчаш чотым йаратәм, тидб мьнбн йаратым пәшәм. Бндә 40 и мукшбм анчәм,—манәш Кугуза.

Ньргьц аль кавштавичьгьц сәрнәл толәшәт, кугуза, сәткбм чиән, ульавлә лошкыжы ашкәдәш. Мукшвлән чонгәштблмьштбм, мь намалмыштым анча. Йәрсбм жәпбн рамвләәш вошинбм шывшәш. Айаран, тыр кәчб годым, ульа көргьм анча, сагажы шагалтым изи бьрвэзбм Кузьмам мукш анчаш тымда. Бшкә пәлбмжбм йәлләнәт пуа.

Альксандр Васильевич кавштавичб пәшәдон мукш пәшәм вэлә агыл, сады пәшәмәт йажон пәлә. Йажо садовод ыләш. Сәдьндонок вәт тидбм (агроном

званым ак имэйи гынбат) агроном маныт. Ышкөөк ушанат мышта. Ушашыжы вэлэ тиштэкэн ак вэрэшт. Йамды ушым олмавувләм шбндат.

Тишакэн, ти плантациеш, Кырык-Мары районышты ышы плодoварочно-кондъитъэрски заводуын сырйо базыжы лиеш. Иктә 3 и лошты тиштэкэн цилә мбләндыжок садышкы сәрбимби лиеш. Ик кырык вэркаат, ландакаат охыр ак кот, цилә вэрөөк вишньопка, слива, шаптыр пандывлә шәрләш тбнгәлбит, олмавувлә лаштыран шәрлән кузән шагалыт. Пөлөдышвлә мычкы мүкшвлә выжгә чонгәштбләш тбнгәлбит.

Вишньопка, бн бж, слива, мөр—тәвә заводуын сырйсыжы. Тбнәм вара манына:—пудок сәк йажо йиш канфәткбм!

Горьковски кондъитъэрски трөстйн лавкажы йажо йиш кампәтвләдон, варөнъйбдон, ландриндон цидок лиеш.

— Тбнәм пожалысты!—мавәш пбркәшбк.

Сирәш тбнгәлшбвләлән

Сирбмәш пәшәм куштылгын анчаш ак нэл

Кыды сирәш тбнгәлшбвләжы писатьель пәшәм утлаок куштылгы пәшәш шотлат. Анчашыжат тбдбм куштылгын анчат. Сәдбндонок нинбн пәшәшты шбрәнжок макләштәлтәш, самынбалтәш. Нинбн сирбмвләштй йарыдымәш ләктбт.

Примөрвләм нәлбнә. Мә анцылнына Кос-Гурын „Сәмбрык охотныквлә“ лбмән шайыштмаш. Ти сирбшбм Кырык-Мары районыштына лыдышвләжы дорцын шукужок пәләт. Ти тбнгәлшб поэт процок йажон сирә, сирәнжәт кәрәш.

Тбшлән ләктәш лимбнә „Сәмбрык охотныквлә“ шайыштмашыжы брвзбвләлык. Брвзбблык литъэратуры мәнмән пачәш кодшы пәшә ыләш. Сәдбндонок брвзббвләлән сирбмблән когон сусу лиәш кәләш.

„Сәмбрык охотныквлән“ кбтбк содъэржаньыжы тәхәнбб: Виктбрын атьәжб—охотнык. Тидб икәнәк Йылымпалны, трактовый корныгбц 50 вочык өрдбштбрәк, мөскә ыражым (бөрлогым) ужәш. Токужы миәнәт, 12 иәш Виктбр дә 10 иәш Йако әргбжбвлә анцылны мөскә ужмыжым тидб шайыштын.

Ти кок әргбжб, иргодәшбжб, пичәлбм нәлбт, сагашты Барбос пиштбм ұжбт дә атьәштб дон әвәштбгбц йывырт (нбнбжб пазарышты ылыныт) охотныккләш кәят.

Атьәжб әжәдмб вәрбм мотат, ыравым нәлбн, мөскәм ыравыдон шыркәдбләш, кбнббләтәш тбнгәлбит. Йако мөскәм шыркәдә, шыркәдә мөскә шижбн колта, ыражбгбц ләктәш тбнгәләш. Виктбр мөскәм цут! лүән шәләш. Вуй лүгбц лүән шәлмб мөскә Виктбрбм тәмдән шуа, лбвәкбжб бштә. Тбдыжб мәгбрәш, салаш тбнгәләш, Йаколан мөскәм лүәш шүдә. Тбдыжб лүдәш..

Атьәштб дон әвәштб токушты толыт,—кок әргбштб укә. Атьәштб пичәлвләм анчал колта, кок пичәлгә укә. Пимәт тонышты мон ак кәрт.

Әргбвләштб охотныккләш кәмбм цаклән колта дә тидб шбргбшкб кәә.

Мөскәм ужмыжы вәрбшкб миэн шагалән, мбндбрцок шалгыш мөскәм ужэш. Эдәмвлә иктәт ак кайәп. Вара Йакожы пүшәнги шайыц ләктбн шагаләш. Тбдбжб атьажблән мөскә лбвәлнбш Виктбрбм анчыкта.

— Тбвә, тбвә кия,—манәш.

Йако дон атьажб мөскә докок миэн шагалытат, Виктбр йукым колын колтат:

— Атьи атьи—манәш, тбдбжб сарвала.

Атьажб Виктбр вбләц колыш мөскәм йөрән шуа. Виктбр вырток кбньбл кәш, сагажок пичәлжб вләш.

— Атьи, эчә нымат литәләм,—манәш Виктбр.

— Йара, млойәц ылыда!—Атьажб маньат, кымытынат токышты ашкәдәвб.

Иргот кәчәш атьажб мөскә кавашты нбктәш кыдалы. Каваштым советбш сдәйәвб. Эргбвләнжб тыгырашым нәлбн шбндбш.

Тәнгәлә кок сәмбрбк охотнбк пирбм кычәвб...

„Сәмбрбк охотнбквлән“ крбтбк содәржаньыжы мам анчыкта?

Ти шайыштмашты шуку ситбдбмәшвлә, бббмәштб лин кәртбдбм лачск агывлә улы. Лачокшымат йә, махань мөскә вара корны лишән пбжәшәм бштә, тәл гачәш йбмән шблбн вазәш? Ороды мөскә ылын гбнь вәлә? Виктбр дон Йаком эчә нәлшәш. Маншаш: нинб нымагбцәт лүдтбмелә ылт; тәхән эдәмвлә кбзбйт, мәнмән патыр курымыштына, лин кәрдбйт. А пиштб кышкы вара кәйән? Вәт сагашты пим нәнәнбйт, амалыш мөскәм Барбос пиштб оптән, саслән кбньблтбшәшлык ылын. Кок изи брвәзбвлә мөскәм ыравыдон кбньблтәнбйт! Аньәт, мөскәм ыравыдон кбньблтбмбм кбзбйт йактә колтәлына. Лач йамакышты вәлә тәнгә лин кәрдәш. Бббмәштб тәнгә ак лиәлт: мөскәжб шарык әл ышкал агыл вәт! Луиәш брвәзб ыравыжымат эчә намал ак кәрт, манаш лиәш; тбдбжб мөскәм шыркәдбл шбндән вәк!

Вара эчә, мөскә тәмдән пбзбртән шбндбмб Виктбржб попа моло, вуйта мөскәжб тбдбм йаратымла вәлә изиш пбзбртәлбн. Мөскә лбвәкб попазымыкы попаш йәла укә. Ик нәлбцшб пбзбртбмәшәшок изи брвәзб шүләлтән колта, колән кәә. Виктбржб кбртнбн ганьок пингбдб, силан ылын тама доко: атьажб толмыкат вәк (мөскә лбвәлнб иктә 8 цәш кимбкәт вәк) тбдб сәдок йако эдәм вләш. Атьажбдон попалтән моло колта, вуйта нымат лиәлтә машаналтәш. Мол акситәш эчә, атьажб тбдб вбләц мөскәм йөрән шуаат, Виктбр ворток кбньбл кән.

Маньә, бббмәштб тәхән ылымагвләм ужаш ак ли. Пуштмы мөскәмәт нымахань прамой охотнбкәт йыт. вәштәш шбргәш ак коды; кодымыкыжы звәрвләок качкын пбтәрәт.

Тидәт эчә лачокәш ак тол: йәвлә каштмы когә корны лишнок мөскә тәмдән шумы эдәм саслән киән; корны кәшбвләжб (пазар кәчбн!) колы иктәт коләлыт вәл?

Мол акситәш, мөскә кычаш кәшбвлә, шайыштмаш пбтбмәштб, пирбм кычышвлә лин шбндбнбйт. Мөскә вәрәш пирб лин! Кыцә вара тәнгә?

Кос—Гур сирән кәрдәш, мышта, дә кәртмәш дон мышгымашок вәлә ак ситб. Пәшәм пыт кычән бштәш кәләш; сирәш тбнәлмәшкб, сирбшәшлык матьәриалым цилә сәмбнбк тымән, тбшлән нәләш кәләш. Лачок ылмаш сә. мбнь тбрәштәрәнәт, идьәй сәмбнәт пәлән шомыла дә вара ижб сирбмлә—Сирбмжбмәт эчә иктә маньар пачаш тбрлбмблә. Тбтә мә йажо качестван литьәратурым пуән ана кәрт, кушкын ана кәрт. Ләв Толстой гань гәниальнбй писатьәлвәләәт вәк сирбмвләштбм нбл пачаш, вбц пачаш сирәнбйт, тбрләнбйт. Кос—Гурат, пәшәжбм пыт бштән ылгәцб, шайыштмашыжы йажо лиәш ылын. Вәт тидб сирән кәрдәш дә, мә шанымаштына, тидб анцыкылажы йажон сирәш тбнәләш, мәнмән литьәратурнам пайдара лиәш.

Кос—Гур гань пәләдурәш талашән сирбшвлә мә лоштына молвләят ылыт. Токо сирәш тәнгәлшбвлә вәлә агыл, пүлә вәрәмә сирбшвләят, пәшәштәйм лышкыдын сирәш тәнгәлбнәт, шайыкыла кәят.

Нәлбнә Н. Ильйаковым. Тиды пүлә вәрәмә сирә. Сирбшвләжбим чбдым агыл пәдәтлбмб, журналнагыц пасна, кннтәвләжәт тбдбн ләктбнбт.

Ти сирән кәртшб, сирән мыштышы әдәмәт, пач вәкбләжб пәшәжбим лыскыдын бштәш тәнгәлбн. Тидыжб тәвә „Садышты“ лбмән лыдышыжыгбцок кайәш:

С А Д Ы Ш Т Ы

Пышкыды жәр көвөр садвичбм ләвәдбн,
Тбштәкән йыт мардәж йонгәтән мәдәш.
Олмаву, вишньопка лым ганьы пәләдбн,
Лым ббкб тблзб йәл йблбжбн вәзәш.
Йәл корны тбрбштб шим шаптыр, бнбжшб,
Мөр шуды лывыргын шүләдтәш шәлгә.
Садвичб кымдыкәш йыт омым шбжбжбн
Мырыжы кәштәлт, пиш рашкын шақта.
Олмаву ббшшәш лывыгә ләвәдә
Ош полдыш пәләдбш тәрвәнжб шбрнә.
Цәрә кәк тб лошты шылдыржым лывшәдә,
Соталгы йыдышты тбрләцбм тбрлә.
Тбштәкән кәм йәлдон лавштәным йбркәлән,
Сад мычкы нәрәштә бдбрәш сәрвә.
Сбнцәш пынцәштшб тыр омжым бпкәлән,
Омәштәш, пушәнгәш тәкбләлт кәрнә.
Выртышток ббшшәшбм тбрвбшкб кычаләш,
Кәк йукым ләштәш пиш йәжон мыра,
Цартака сбнцәдон пиш пбсбн анчаләш,
Йәжуркыш¹ минутәш кыргыжын пыра.
Ти бдбр пәрвишлә тиш толтә йаратш,
Мбндбрәв әртәнбт тб Рудин цуца.
Ма кәрәл тәкәшәш шүм көргбм йылаташ?
Нбнбвләм ак шаны ти бдбр цуцат!
Ләч иктб, шиньәлән брвзбн лцәжб...
Йбрбшб анчалтыш тб жәббн кайәш.
Дә тбвәш бвбртбш шим шаптыр сбнцәжб...
Шамакым пәләштәш тбрвбжб маләш:
„Колхозын у садым бдбрәм пәрәгән,
Пәрәгб, мбнь тбләт пиш сусу лиям.
Мбнжәт вәт границәм тышманбц пәрәгән,
Тәк агыл йакшаргы салтакшы ливәм“...
Жәп әртә, анчала.—омнәшты тб бдбр
Ош үпән, ләч жәрә машанәг шбнцә.
Рбкбжб мбндбрцбн вәзаләш йыт шбдбр,
Пиш ласков бвбртә нәрәштә сбнцәм.
Жәр сады пиш цәвәр, тбдб ыләш колхозын,
Сары олма, вишньопка кәндрәлә шачәш.
Ударчык пәшәлбш колхозчык тиш толын,
Шим шбжбм пәркәдон ти пайдам качкәш,

Колхозчыквлә ти лыдышым лыдыкышты, шүмбштбм кычән ижб ваш тылыт. Ләч потыкәокыш! Кү вара садвичбм олмаву пәләдмб годым орола? Махань колхозышты тидбм ужмы? Ләчокок, кого садывләштб, иктә лу гәктаран сәдвләштб, әнбәт, әчә оролымаш лин кәрдәш. Мәнмән колхозвләштб тбхәнә кого сәдвләжбм шбндбмб вәлә әчә, нинб оролымаш йәктә әчә кушкын шотәлыт. Сәдбндонок, шөшым, олмаву пәләдмб годым, садым йыдым, оролымаш укә дә кәрәлжәт агыл: малын оролымыла? Шолыштмашгбц? Тбнгә гбнб тәлбмәт сәдывләм оролаш кәләш, әнбәт иктәжб сады хәлә шолышт кәят лиәш!

¹ Йәжуркы—сады оролы ббим пбрт.

Лин кәрдәш: покшыман үштәй гөдым, олма пәләдәш бинчәй йам манын, са-
дым оролат (анчат), олмавувлә ләэш намозы аравләм олтән пәндәт, шәйкш-
тәт. Ти лыдышыштыжы тәй сәмбәнәш изишәт ак тол.

Ну, оролыжы маншаш. Малың ләмбәнжок бидйр орола? Махань колхозыш-
ты тидйм ужман? Ор лывләәш бидйрвләм (вообщә сәмбәрйквләм) шагалташ
тәнгәлнә гәнә, кавшгавичәй пәшәшкәй, ныр пәшәшкәй моло шәйму иәш тьотъа-
вләм, папавләм колташ тәнгәлнә гәнә, колхозын пәшәжәй мбндйркок ак кә.
Кызыт колхозвләштәй бштән кәртмәй сәмбәнә, мыштым сәмбәнә эдәмвләм пәшәш
шагалтат. Мол пәшәм бштән кәртмәй тьотъалан, папалан, әль иктәмахань
инвалидләң тәй пәшәм колхозышты пуат дә пушашлык ылыт.

Ну, тидәт йарыжы. Иктә махань колхозышты садым оролаш бидйрйм ша-
галтәнәйт маншаш, лач ороләң вәлә кәртшәй шәйму иәш тьотъам кавшта шәй-
дәш колтәнәйт маншаш. Бидә лыдышын кокшы купләэтәйман анчалда:

Олмаву бләштәш лызыгә лывәдә,

манын автор сирә. Олмаву пәләдмәй гөдым олмаву бләштәш шәйтә вәлә, тәй-
нәм лывыгә лывәт ак кәрт. Вәйзәймшәй купләэтәштәй кәләсәймәй:

Выртышток бләштәшәй тәйрвәшкәй кычаләш—

манмат лачокәш ак тол. Олмаву пәләдмәй гөдым бләштәш тәйрвәш әнгәлтән
шишкаш йардымы, ләйзәйрә ыләш. Лавштанжы вара эчә?

Тәштәкән кәй йалдон лавштаным йөркәлән,
Сады мыккы нәрашә бидйрәш сәрнә

Пишок когә лавштаныш! Парныкәш куштымы моло агыл вара? Тәхәнә
лавштаным олмаву пәләдмәй гөдым понардонат моаш ак ли. Тәйнәм лавштан
шәйтә вәлә эчә, йалдон йөркәләш кушкын шон ак кәрт.

Остатка купләэтәт самынәш толәш:

Жар сады пиш цәвәр, тәйдә ыләш колхозын,
Сары олмә, вишнәопка кәндрәлә шачәт,
Ударнын пәшәләш колхознәык тиш толын
Шим шәйжәй пәркәдон ти пәйдаң качкәш.

Шим шәйжәй—тидәй самой октябрәйнәт,—колхознәыквлә садвичәйшкәй олмам
дә вишнәопкам качкаш толы! Значит, кәңтәйжәй олма, вишнәопка гөдым, кол-
хознәыквләм оролы бидйрәт садвичәй ак пырты. Вишнәопка дән олма пәйтәй-
мәйкәй ижә, виләйн кәшәй бләштәшвләм постараш ударнын пәшәләш колхоз-
нәыквләм колхоз садышкы пыртат... Ма, тидәйжәй ударниквләм мыскылымаш
ыләш?

„Садышты“ ләмән лыдыш нымаланат ак йары. Тәйтәй ачыктымы мөмәнт-
влә лачокәш ак толәп, рәальнәйвлә агыләп.

Тидәй малың вара тәнгә лин? Ильйәков сирән кәрдәш. Пәләмәшбәйжәй укәок
агыл. Тиштәт, Кос—Гурын ганьок ситәйдәймәш ыләш: сирәймжәйман вәштәк тәйш-
лән ләктә, пәшәжәйман ула кушгылагын анчән, дә сәдәй ги пәчәт эчә Ильйәков ти
лыдышыштыжы макләштәй: тидәй бәшкәймжәйман пиш когәш, пиш когон пә-
ләшәш, гәниальнәй писатәләш ужаш тәнгәлән. Тәйдәй токо сирәймжәй „Нә
рәштәвлә“ ләмән поәмыжылан ик сирәшәй (тәйдәйжәй мәнә бәшкәок) ситәйдәй-
мәшвләм ачыктән пуәнәт, тәйдәй Ильйәков пиш когон әпкәлән вырса: „Ладно
я не принимаю вашу критику, другой какойнибудь слабее писатель поправ-
лял бы по вашим указаниям“...—манын колта когә писатәләнә...

Ну, что-ж? Мә Ильйәковым ана тымды. Ти статьяшкы тәйдәй лыдышыжы ги-
шән пыртәннә гывәт, тәйдәй самынәвләжәйман йәл бәңжәй бштәп манын вәлә мә
пыртәннә...

Н. Игнатъев

Кэрэмэт йымы

ЙАМАК

Блэн ылын пиш когон пайан мары. Цилән пәләнбт: тьдбь ньимахань пәшә бштбьдэок блә. Кудыло пәшәвләжбмәт со ровотньыквлә вәлә бштәт ылын. Бшкәжбь гбнь со пурлыкшым пәрәгән дә оксажым оролән, ньыгышкат воксэок ләктә. Йыт йбьдә вәлә, амалаш вацмыжы анзыц, сады пичьбштыш кого пистьб тбнгьбшкбь ыдылаш каштын.

Пашкуды марыжы пиш нәзәрбн блән, со пәшәштбь, ровотньыкышты ровотайән каштын, ньыгыцәәт пайән кәртә. Нәзәр мары со бшкә турәшбьжбь шанән каштын: кыцә пашкуды пайән марын шөртньбьжбьм моаш дә изиш йәл гань икпоратка мары лиәш шанән. Пайән мары кыш шөртньым тайа, мам бштә, нәзәр мары со оролән каштын, ньыгыцәәт ужын ак кәрд; пайән мары пөртбштыжок со шбнзә, шөртньбь дон пурлыкшым орола.

Нәзәр оролән, оролән, икрәдбь ужәш: пайән мары вады йбьдә кого пистьб тбнгьбшкбь ыдылаш каштәш. Нәзәр мары бшкә турәшбьжбь шаналта: „кыцә ти пистьб көргбьшкбь пырән шбнзәш дә тбьдбн ыдылмыжы годым попом шайавләжбьм колышт нәләш, вара аьвәт мбньәт пайәм“, манәш.

Икрәдбь, вады рбмәлгбьнок, нәзәр мары, ти кого пистьб докы мияәт, кого укш рәжгбьц, кого көргән пистьб көргбьш пырән шбнзәш. Шукы лимбькбь ижбь, кого пистьб докы мимбь йәл йукуым тидбь кәләш. Шукат ак ли, пайән марын ыдылмы йукуым кәләш. Пайән мары кәрәмәтлән пиш когон бньәвән дә, тидбь бшкәок ирә йәнгьбьдон кәрәмәтбн йукуым кәләш со шагән ылын. Ыдылмыжы годым пайән мары кәрәмәтлән бньәнән попән: кышак шөртньбьжбьм тайән, кышты шәргәкән пурлыквләжбьм урда, цилә тидбь кәләсэн. Пач вәкбьлә, ыдыл пбьтәрбьмбьжбь годым, пайән мары, кого пистьбгьц бшкә йәт вәшт попымыжым тәргә:

— Ох, кого кәрәмәт, мбньбьм сулыкәмгьц ытарок, — манәш.

Пистьб көргбьштбь шбндбьшбь нәзәр мары кышты шөртньбь пиштбьмбьжбьм мolo кәләш дә, сусу лин колтән, пистьб көргбьгьц попа:

— Бтарышаш, — манәш.

Пайән мары сусу лин колта: кәрәмәт йукуым бшкә пбьлбштонжы кәләш вәт. Пайәнәт эчә попа:

— Мбньбн пурлыкәм, сарай столмы сага тайым шөртньбьжбьм, худа шолывләгьц пәрәгөк, — манәш.

Нәзәр мары кого йуктон вәштарәшбьжбь попа:

— Бтарышаш, пәрәгбьшәш, — манәш.

Пайән мары эчәәт, шамтым сусу лин ыдыләш, бшкәжбь со попа:

— Мбньбн махань кого сулыкәм улы, цилә простьок, цилә худа ицүм көргбьмбьм худагьц ирбькток, — манәш.

Нәзәр, пистьб көргбьгьц пайән йбьләрәк ыдыл пбьтәрбьжбь манын, пайән марылан шбьдәшкбьм статган попа:

— Простьышаш, итбьрәйшәш, — манәш.

Цилә сулыкшым простьыктымыкыжы, пайән мары токыжы кәә, кәрәмәтбн йукуым бшкә пбьлбштонжөк колмыжылан тидбь когон сусу лин. Токыжы мия

дә ладнаг шбнзэш, шөртнбйвләжым оролаш праха, амалаш пырэн вазэш, пиш пйц омдон амалэн кәә.

Нәээр мары көргән пистбй көргөйбйц ләктәш дә, йбләрәк токыжы кбйртнбй кольмылан ашкәдәш. Кбйртнбй кольмым намаләшәт, пайан марын сарай шайык шөртнбй капайаш ашкәдәш. Столмы докы мий, капайа, анжа: лачокок шөртнбй ик чугун коршок шбнзә. Йбләрәк коршоком нәләш дә токыжы.

Бшкәжбй со шанән-шанән попа: „Ытарышаш, пәрәгбшәш... Цилә итрайәм йок, нымамат ам коды, иг лүт“...—манындаләш.

Тәнгәлә нәээр мары пайан марын шөртнбйжбйм, пурлыкшым цилә токыжы намалын, пайан марым кәрәмәт лин латнагдарән. Бшкәжбй со пайан марын пурлыкшым намалын, пайан мары ганьок пайан лин; пайанжы кбйзбйт нәээр марыбйцәт нәээр ыләш, нымахань пәшәмәт бштән ак мышты, әнәят тагынамок шужәнәт колән, ровотнбйквләштәт тбйблән ровотайаш пырахәнбйт. Нәээр мары кбйзбйәт, йәл поратка ик рәдбй марывлә ганьы, бләлтә.

Йамак ымбак, мбнь тәмбәк.

Сирән нәлбйн Сусанин

А. И. Бачин

Горькийбштәш А.И. Муралов лбман с/х институтын профессор

Йүрнбштбш вольык

Йүрнбштбш
вольык шәр-
лымбй район

Йүрнбштбш вольык манмы лбйм, пәрви ылшы Ньижәгородски губәрнбәштбш Васильски уйәздбйн Йүрнбй солагбйц ләктбйн; кбйзбйтшбй бндә ти сола Мары автономнбй областыштышы Кырык-Мары районын ыләш. Ти вольык Йүрнбштбй дә лишбл округышты шәрлән. Тишәц вара Йылгбйц дә Шургбйц пакыла, шәрләш тбнгәлбйн. Воротынца сола лишнбй, Йыл йәктә үлбкблә ылшы районышты цилә хәләок дә йбйржбй 15-20 клм. кымдыкаш вәрбштбй ти йиш вольык шәрләш тбнгәлбйн. Кбйзбйтшбй жәпбйн бндә, ти йиш вольык лач когонжок Кырык-Мары районын кәчбйвәл вәл дон кәчбй шбйцмбй вәл лыкышты, Вәтлә дон Дорогуч әнгбйрвлә лошты шәрлән шон; ти шәрлән кәмбй вәржбй лач когоат агыл,—кәчбй шбйцмбй вәл дон кәчбй лүлтмбй вәцбйн Йыл тбйдбйм әрән шбйндән, йыдпәл гәл дон кәчбй шбйцмбй вәлнбй шбйргбй ыләш. Районын Йүрнбй лишнбйшбй вәрвләштбй цилә вольык шот ылмашты Йүрнбштбш вольык 50 %-гбйц чбйдбй агыл, Воротынцыштыжы гбнь— лач типичнбй вольык шотым лыдмыкы 30% йәктә. Циләжбй ти вольык 5000 вуй нәрбкбй ыләш.

Йүрнүштөш
вольыкын шәр-
ләш тѳнгәлмѳ
историк

Погымы сәдәһивлә вѳләү кәләсәш лиәш: Йүрнүштөш вольыкын шәрләш тѳнгәләтмәшбѳжѳ XIX курым тѳнгәлтѳшѳн лин. Ти вольыкын шәрләш тѳнгәләтмѳжѳ, горбатовски йиш вольык ганьок, Шәрәмәтѳв помәшѳкѳн лѳмдон кѳлдәлтѳн. 1812 ин йѳржѳ ылыш солавләгә Йүрински имәнйәм тѳдѳ нәлѳн дә Горбатовски уйәздѳштѳш Богородски имәнйәгѳц бѳшкѳмжѳн крәпостной-вләжѳм тѳшкѳ кандән. Тѳшәү толшы хрәсәнвлә бѳшкә сагашты цилә пурлыкыштым, тѳ шотышты вольыкымат кандәнѳт. Тәвә тәнгәләнлә тишкѳ Богородски районыштыш вольык пыраш тѳнгәлѳн. 1840-шѳ ивлә йәктә, толшы хрәсәнвлән кандымы вольыкышты вәрѳштѳш, Йүрнүштѳ бѳлѳшѳвлән вольыкѳц когонат ак айырлы ылын. Богородски районыштышы вольык когоракынок Тирольски породыдон йарлаш тѳнгәлмѳкѳ, Йүрнүшкѳ йарлышы ти вольык (вәс шамактон маншаш гѳнь, Тирольски породыдон йарлышы) тѳшәү толшы хрәсәнвлә сага толын; тѳ вольыкым вара горбатовски манѳн лѳмдәнѳт. Сәдѳндон, кѳзѳйтѳшѳ йүрнүштѳшѳ вольык горбатовскигѳц ләктѳн. Тәхәнә кәләсѳмәшвлә улы: Йүрнүштѳш имәнйәшкѳ лач настѳйашѳй тирольски вольыкымат партѳн-партѳн нәлѳнѳт ылын. Тирольски породы вольыкым тишкѳ кандымы гитән сәдәһивлә 1860-шы ивләм анжыктат, тѳнәм Богородски районыштыш имәнйәвлә выжалән колтымы линѳт дә тѳштѳ ылыш тирольски породы вольык кѳтѳ 70 вуй нәрѳкѳ Йүрнүшкѳ кандымы ылын. Пәлѳмән, толшы хрәсәнвлән вольыкышты дә тѳнгәок тишкѳ нәлѳн кандымы тирольски породы вольык, — йѳр ылыш бѳлѳшѳвлән вольыкыштылаң влиянѳым путә агыл. Хрәсәнвлә тирольски үшкүжвлә докы ышкавләм кандышташ кандымгѳц пасна, үшкүжәш, ышкалаш лѳрәзѳвләм охотан нәлѳнѳт. Шукы бѳлѳшѳ тѳтѳвлән шайә сәмѳнѳ, әртѳлѳ курымын 1870-шы ивләәш Горбатовски породы вәрѳштѳш вольыквлә лошкы пәлѳнок йарлән шон. Тәнгәләнлә тәвә, Йүрнүштѳш вольыкын шәрләш тѳнгәлмәшбѳжѳ горбатовски вольыктон цат кѳлдәлтѳшѳ ыләш. Тѳнгә гѳньәт, 1870-шы ивләгѳц пақыла Йүрнүштѳш вольыкын шәрлән мимәшбѳжѳ вәс корныдон кәәш тѳнгәлѳн.

1880-шы ивлә кытлан, Йүрнүшкѳ Швицки породым кандымыкы, пәрви горбатовски породыдон йаралтыш вәрѳштѳш вольык кайынок Швицки породыдон йарлаш тѳнгәлѳн. Ти породы тѳ жәпѳнок әчә (лач ирәсә тѳ ырыккок агыл гѳньәт, йакшар вольыкдон йаршан), — Шур әнѳр гач, кѳзѳйт шәрлѳшѳ йүрнүштѳш вольыкан Воротынски частѳш шәрләш тѳнгәлѳн. Тѳжәм бѳндәкшүдѳмшѳ ивләәш помәшѳкѳн кѳтѳжѳ Йүрнүштѳ 250 вуй Швицки породы йаршан вольык ылын; дә Шур вәс мѳгырышты, Воротынцы дон 200 вуй вольык ылын. Бѳгылыман, йѳр ылыш хрәсәнвлән вольыклан тичәр вольык влиянѳым пушашлык ылын, вәт йрвәзѳ вольыкышты йѳрѳм-йѳр шәрлән миән. Швицки породы үшкүжвлә районышкы 1903 и йәктә толын шалгәнѳт. Тѳ жәпгѳц имәнйә выжалалташ тѳнгәлѳн дә 1908 ин Шур вәс сирѳштѳ ылыш остатка имәнйәжәт цилә вольыккә хрәсәнвләлән выжалән колтымы лин. Тѳнәмок Швицки үшкүжвләм әрдѳжгѳц кандыман цәрнән.

Тәнгәләнлә тәвә, 20 и пәрви Швицки породы вольыкдон йарлымаш цәрнән, дә ти районышты ылыш вольык бѳшкә турәшбѳжѳ шәрләш тѳнгәлѳн.

Вәрѳштѳш вольыклан курым мычкы манмы ганьок Горбатовски породын дә варажы Швицки породын влиянѳым пуән шалгымәшәш, дә кушкын шәрлѳшѳ капитализмѳн дә тыгыды хозәйстван товарностьшы, вәрѳн йажо ылашыш бытовой дон соү-экономичәски условвлән влиянѳы ылашәш — Йүрнүштѳш вольык шәрлән миән.

Манә, цилә вольыкшок Швицки породыдон йарлышы литәәт, хыва үшкүжвлә дә ышкавлә лошты (Швицки породыдон йаралтышвлә) соок йакшар вольыкат вәш лиәлтәш. Ти гишәнок йүрнүштѳш вольыкын вѳләү икканә ылашышжы үкә ыләш.

Йүрнөштөш вольыкын шәрләш тәһәлмәи историжыгың кайәш—тәдәи Горбатовски породыгың ләкшә; тәһә гыһәт, вара вәкбәлә Швицки породыдон йарлымашәш Горбатовски породыгың айырлалтмы гань ыләш, тәдәи дон айыртәмәи ылашвләм плуцайән дә сәдәи донок йүрнөштөш вольык Горбатовски породын отродйәш шотлалтәш.

Йүрнөштөш вольыкын об- щий характәр- истикы

Йүрнөштөш вольыклан шуку вәрәжок ләмләи ылым бш- тәшәи сәк кого хозәйствәннәи пәләкшәи—тидәи шуку шбшә- рән ылаш дә пай ләктәш шуку ылаш. 25 и пәрвиок эчә, ти вольык гишән Йәләһәев врачын кәйтәкәи сирбәмәштәижәи (йүрнөштөш вольык гишән пәитәришәи литәратурнәи свәдәһиштәи) анжыктымы: —йүрнөштөш вольык йужно-поволажски губәрнәвләшкәи когон һәһәлтәш, Баку йәктә шәш. Йүрнөштөш вольык мәнмән столычнәи алавләштәт тәһәок шотәш пиштәлтәи. Остатка ивләштәи хала сагашы дә халаштышы шбшәр фәрмәвләшкәи охотан һәләлтәи. Горбатовски вольык пай ләктәшәнәч шотлалтын, йүрнөштөш вольыкшы—шбшәр ләктәшдон дә пай ләк тәштон. Йүрнөштөш вольыкын хозәй- ствәннәи ти кәрәл пәләквләжәи йажо условлә ылашты, лач когонжок вольыкын шбшәр ләктәшбәи шукәмдәш халыкын интәрәс ылашты лин миәнәи. Ти ин- тәрәсбәи кустарнәи промышләһәннәи кушкын шәрлән мимәи һәһәлдәш райо- нышты капиталистәичәски взаимоотношәнәивлә шәрләмәшәш шбшәр пушы вольык урдымашын товарнәиш пиш чәһә кушмаш шачыктән. Йыл мычкы, Шур дон Вәтлә әһәирлә мычкы вәд һәлмәи алык шуку, йажо алыквләәт шбш- шәр пушы вольык урдымашым шәрәш тәһәок когон палшәнәи. Остаткәшәи- жок, йүрнөштөш вольыкын шбшәрән ләшбәжәи Швицки породат пиш кого вләиһәнним пуән.

Пәрви, иктә 20-25 и бәндә шәш, йүрнөштөш вольык тәхәнә ылын: кәп- кәләжәи цаткыды, пингәдәи йалан, кого, кәчәлтшәи шүән, пиш кого вадаран, шуку пай ләктәшән дә живәи нәләцшәи пиш шуку, 500 кгр. йәктә шәш. Тәи жәпәи, тәхәнә ышкавләм анжән кушташ цилә обстоиятәһәствывләок пал- шән миәнәи. Шывшылмы ышкавләлән тәһәмшәи жәпәи әкшәт күкшәи ылын дә тәдәиһәи пасна эчә, заводвләлән Москваштыш прәдприниматәл Бландов- лан шбшәрбәи йажон выжалаш лиәш ылын. Тәһә гыһәт, импәриалистәичәски вырсы тәһәләлтмәи аязыцын обстоиятәһәствывлә вәшталтыныт, дә сәк пәитә- рижок молочнәи промышләһәннәи валаш тәһәләи. 1917 иәш тидәи воксәок цәрән. Тәһәмәк эчә пләмәһәи йажо үшкүжвлә укә ылыныт. Тидәижәт, тидәи- жәт породалан тәккәи миән, йүрнөштөш вольык худа вәкбәлә вәшталташ тәһәләи. Тәһә гыһәт, ти вольыкын ләмләи ылашчыжы, славыжы изишәт валыдә, анвәш—кушкын вәлә миән. 1921 игәи ти вольыкым йажәмдәиш пәшә тәһәләлтәи; остатка ивләштәижәи районышты молочнәи промышләһән- нәиш мбәшәок йал вәкәи шагалын дә колләктивнәи пләмәһәи пәшә тәһә- ләлтәи; пәитәри—артәвлә дон товаришствывлә формыдон, варажы—колхоз- влә формыдон тәһәләлтәи; вәс шамактон маншәт тәһә, вольык урдымашым вәжгәок вәс сәмбәи, социалистәичәски шәлдра промышләһәннәишкы сәрәл колташ лимәи формыдон ти пәшә тәһәләлтәи.

Кәзбәтшәи жәпәи йүрнөштөш вольыкым тәһәләнлә сирән анжыктән пуаш лиәш: шуку пай ләктәшән дон шуку шбшәр пушан свойствәләжәи улат, сәк пәитәр- лижок тидәи „виднәи“ ышкәл ыләш. Тәдәи вуйжы ситәлыкынок куштылгы дә тәд- әи дон иктәрок эчә тыпката ыләш. Вуйжы мытыкәмәлтшәи ыләшәт тидәи кымдала, кәжгәлә чучәш. Вуйжым өрдәжгәи аңалмыкы, тидәи тәр әл изиш аңыкыла йбргәшкәи рәкәи ләкшәи ыләш. Мытык вуйыштыжы нәржәи дә нәр-ражшы кымда, сә- дәи донок вуйжы эчә мытыкла кайәш. Затылочнәи гребән манмыжы пәләнок аңыкыла ләктәш, тәшәк кужы миж кушкын шбшәи, вәкәи ләктәи шбшәи сәһәәнәт, ләпкәжым көргәшкәи пәрән кәшәи ганым бшә. Пәләшвләжәи ко- говлә, лывшалтшывлә, миждон когон кушкын шбшәивлә. Шурвлә коговлә агы-

лэп, өрдөжвләшкәи, анцыкы, вара күшкәилә цәвәрәин какльартән шьндымбәвлә ылыт. Шурвлә вьцкәжвлә, шукужок соталгы, пьцкәтә мычашанвлә ылыт. Сьнзәвлә шимәлгәи симсәвлә, ладна анчалтышанвлә. Нәржәи розывый әль пьцәлгәи. Шудьн цаткыды; шү кымда, тәр гьнвәт, вьцкәж ыләш. Кәчәлтшәи шүжәи кого горбатовски вольыкын ганьыракок үл тьрвьгьц тәрөк каньок тьнгәләлтәш. Кымда шүән дә кого кәчәлтшәи шүән ылымшты гишән, ышкавлә үлбкәи кәпәнлә кайыт. Туп вьлнбшәи пүгьбрдикшәи (колка) шьбрәнок әнбәсбр ыләш, тьнгә гьнвәт тупкьц пәлбнок айыра, сәдьндон күкшәи ыләш, тупшы тәр. Цәржәи кымда, шьбрәнок тәр ыләш, дә ләвәш ганьвләят турәштәлтәи. Пач тонышы кок моныр пүгьбрдиквлә (крәстәц) күкшәвлә, кымдавлә; шайылы циләгәок кымда ыләш. Пачыжы күшнәи ыләш, шьбрәнок вьцкәж машаньмыла, шукужок куужы, бьльбкән ыләш. Кәпшәи цаткыды, йьбрәшкәи, ләктәи шьцшәи мьшкьбрән. Лап, тыпката, кымда, кәлгәи сган ылышы вольыкла кайәш. Йәвләжәи цаткыдывлә, тәр ташкал шагалшывлә. Вадаржы ик поратка ыләш. Йәжо ышкавләжәи миждон кушкын шьцшәи пиш кого вадаран ылыт. Цьзьвләжәи кымда лоан, коговлә, цилиндричәски әль коньичәски форман ылыт. Вадаржы, горбатовски вольыкынгьц утларак шьшәрән ылымла кайәш. Шьшәр толшы шүнвләжәи дә колодды маньмьвләжәи вькәи йәжонок палдьонәт. Кәпшәи мол чәстьәвләгьц вадаржы соталгы ыләш. Костыак маньмы икпоратка дә шьбрәнок ньжнәи вәк ыләш. Каваштыжы пышкыды, выжгитә миждон кушкын шьнзьн. Йүрнәштәиш ышкавлә иккань кәп-кьлән ылыт, дә тьнгә гьнвәт мижьштәи шуку йиш улы. Кыдыжы породым әль отродьим ик йиш мижән ылаштон әнжат, йүрнәштәиш ышкавлә ти шотышты йәрән ан кәртәп. Йүрнәштәиш ышкавлә когонжок кок йиш мижән ылыт—кыва дә йәкшаргывлә (лоәш-лоәш йәкшаргырак кыва вәрвлә улы). Тидьнгьц пасна кыва дә йәкшар ышкавлә шуку статьән мижән ылыт, соталгыгьц тьнгәлән пьцкәтә шимәи йәктә вәштәлт миәт. Тәхәнв шуку йиш мижән ылашшыжы тьдәи историжьдон йәжонок ыгьлдаралтәш, пәлбмәи ыләш. Вәрьштәиш ышкалым әль тирольскидон йарлымым швицкәи ирсәвләмок пүтәлбт, үшкүжвлә пәрвийәт, кьзьтәт, горбатовскивләят, швицки породы докы лишкәи мишьбрәквләят вәш лиәлтәи; сәдьндонок ти кок породын мижвләжәи шуку йишанвлә, шуку статьәнвлә ылыт. Швицки дон Тирольски породывлән кәп-кьләнштәиш икань ыләш, вәт ньнәи ик группы ылыт—пай ләктьшән дә шьшәрән вольык ылыт, сәдьндон йүрнәштәиш ышкавлә шуку йиш мижән ылыт гьнвәт, кәп-кьләнштәиш икань ыләш; шимәлгәи кыва әль йәкшаргырак кыва ылыт гьнвәт, лымәвлә. Районышты тәхәнв-тәхәнв мижәнвлә ылыт манаш ак ли, йүрнәштәиш вольык ыламан районышты цилә йиш мижәнвләок икнәрбькок ылыт. Пәрви эчә, ти вольык шәрлбмәи районыштыш йүрински частьышты йәкшар мижән ышкавлә шукурак ылыныт, районын воротьнски частьыштыжы—кыва ышкавлә, кьзьтәт бьндә кәләсәш вәрәштәш—цилә йиш мижән вольыкшөк цилә вәрә ыләш дә кыштакән гьнвәт кыды йиш мижән вольык шуку ыләш маньн попаш акли. Тьнгә гьнвәт, вольыкын йишән йиш ылашшыжылан Швицки породын вьлийәннәжәи пиш кого ылыт. Кыва вольык пәлбгьц чьдәи агыл. Тидьнгьц пасна вәс пәлбштәиш иктә кым пайышты иктәжәи йәкшаргырак кыва ышкавлә, сәдьндон йүрнәштәиш вольыквлә кым пайышты коктыжы кыва йаршан ылыт. Йүрнәштәиш кыва ышкавлән мижьштәиш шуку йиш, соталгыгьц тьнгәлән, пьцкәтә шимәи йәктә ылыт дә кәп мычкы цилә вәрәок ик йиш вәлә агыл. Суй, шү, он, мьшкьбр нөмәл шимьбрәк ылыт, кынамжы пыт шимок улы, тупшы дон покавләжәи соталгывлә. Туп мычкы хьт кынамат саралгы луды прәжә гань ыләш, нәрьштәишәт ть йишөк колца гань ыләш дә пьлбш көргьвләжәи сарыракелә. Ти остатка пәлөквләжәи самой Швицки породын ганьвлә ылыт. Йүрнәштәиш йәкшаргырак кыва ышкавлә гишән гьнв, ньнәи шукуынжынок тупышты дон покавләштәиш йәкшаргывлә, вуйышты, шүштәи, онгышты, мьшкьбрьштәиш, йәвләштәиш кывавлә әль шимәлгьбрәквлә.

Ушкүжвлә районышты цилә вәрәләок тѳнгәок шуку йиш мижән ылыт, тѳнгә гѳнѳят, нѳнѳи дошты шукужок кок йиш — кыва дә йакшаргы. 30 солашты ўшкүжвләм анжымашты тәнгә кайы—67 ўшкүжѳм сирән нәлмәштѳи 39% йакшаргы, кыва—49% дә мол йиш мижәнвлә 12%. Районын йўрински дон воротынски частѳвләштѳи кок йиш ўшкүжгә улы, әль пәлә-пәлә, әль йўрински частѳыштышыла кым пайышты коктыжы кывавлә. Йакшар ышкавлә кыва ўшкүжвләдон кашмыкы әль мѳнгәшлә—шѳрәнжок йакшаргырак кыва лит.

Икпоратка дон йажо йўрнѳштѳиш ўшкүжвләм тәнгәләнлә сирән пуаш лиәш: вуйжы ситәлыкынок нәлѳи, ышкавләнгиц нәржѳи анзыкыла ләкшѳи дә мытык ләпкән. Шурвләштѳи кѳйгѳвлә, кужывлә, пагырараквлә. Нәрколцажы йакшар ўшкүжѳн—шукужынок розывѳй, кывавлән—пѳцәлгѳгиц шимѳи йактә, шўжѳи кѳйгѳи, шѳрәнжок кәчәлтшѳи шўән. Тупыштыш пўгѳрдикшѳи кымда, тупшы тѳр, цәржәт кымда ыләш. Шайылжы кымда, тѳр. Пачыжы вѳцкѳж, кужы. Йалвләжѳи цаткыдывлә, мытыкла чучыт. Кәп-кѳлжѳи бѳрѳжлѳи. Костьяк манмыжы пинѳдѳи дә пагырарак вәк. Каваштыжы кѳйгѳи, цаштыра, когон упругый агыл. Ушкүжвлә цаткыдывлә, кыталгы лапвлә, пагырараквлә ылыт манашат лиәш. Кәпкѳлѳштѳи бѳрѳжлѳи, патырвлә ылыт. 3—4 и әртѳмѳкѳи шѳрәннок шѳдәшкѳшѳвлә лиәш тѳнгәлѳйт. Ушкүжвлә ышкавлә ганьат агыл, кәп-кѳлѳштѳидон шуку статѳан ылыт. Кәп-кѳлѳштѳи тәхәнә акситән ўшкүжвләят шѳрәннок ужалгыт: тупыштыш пўгѳрдикшѳи (холка) кашаргы, кәчәлт шѳцшѳи тупан, пўгѳр тупан, пулш савала шайылны лаксаквлә, кәчәлт шѳцшѳи цәрән, кәчәлтшѳи шайылан, вәш пылувиан дә молат.

Швицки дон Тирольски породывлән йарлымашышты ўшкүжвләштѳи ышкалынвләгиц чѳдѳи ыләш, тидѳи айыртәмѳинок вуйышты ыләш, ўшкүжѳн вуйжы руш ўшкүж ганьырак ыләш. Молдонжы ўшкүжвлә Тирольски дон Швицки породышкы лишѳвлә ылыт. Ушкүжвлән шуку йиш ыламашышты — нѳнѳим лач ик йиш мижәнѳим айырымашты ыләш: йарал мижән ўшкүж ләзѳирәрак моло ыләш гѳнѳят, шотыш нәләлтәш. Выстывкышты оцәнкѳм бѳштѳимѳи годым сойузвләштәт пыным анжымаш ылын, ти гишән жәләйәлѳин әштәш вәрәштәш.

Совхозвләлән дә колхозвләлән бѳшкѳмѳиштѳин пльәмәной пәшәштѳиштѳи ти пын йаратымаш кайышым важгәок пытәрән шуаш кәләш, ўшкүжвләм, сәк пѳтәрижок, здоровыйвләм, цаткыды кәп-кѳләнвләм айыраш кәләш, тиләц пасна эчә, нѳнѳин бѳшкә йиш породы ыламашыштым вольыклан пуән кәрдѳт, әль укә, тѳдѳим анжаш кәләш.

Йўрнѳштѳиш
вольыкын жи-
вой нәлѳицѳи

Йўрнѳштѳиш вольыкын живой нәлѳицѳи гишән кәләсәш кәләш: обслѳдованыы годым кайы—20—25 и пәрви вольык шалдыра ылын, вара тыгыдәмәш тѳнгәлѳн. Тѳнгә гѳнѳят, 600 ышкалым анжән ләкмәштѳи нѳнѳин нәлѳицѳиштѳи 350—370 кг. ыләш, пльәмхозвлән кѳтѳштѳи—380—420 кг. ыләш. Кѳзѳйтшѳи жәпѳн сәк йажо вольыкшы колхозвләштѳи дә совхозвләштѳи ыләш, сәдѳндон бѳнѳәнәш лиәш—у, йажо условивләштѳи ти вольык бѳшкѳмѳиш тошты нәлѳицѳишкѳжѳи шоәш дә тѳдѳимәт эчә әртә. Горбатовски вольык ганьок, йўрнѳштѳиш вольыкат ольән шәрлә. Махань худа условиштѳи нѳнѳин шәрләш тѳнгәлмѳштѳим әшѳндәрѳмѳкѳи, тидѳи пыток ынгылыман лиәш. Обслѳдованыы годым кайы,—ышкавлән икпоратка нәлѳицѳиштѳи тәхәнә ылыы:

Ик пѳрәзәш	313	кг.
кокташ	333	”
кымыташ	357	”
нѳлѳитәш	363	”
вѳзѳитәш	385	”
кудыташ	399	”
шѳмѳитәш	409	”

кәндәкшәш	390	”
бндәкшәш дә күшкәлә	389	”

Тишәң кайәш—ышкавлән нәлбцбштә 10—11 иәшбн вәлә вәшталташ цәр-нә, тәшкәвәкшәи изин-изин кушкын миә. Тәи лошток, пәитәриш игбцок йажон, тәр пукшымашты дә вәрәмәштәи каштыктымашты ышкавлә нәл-вәц пәирәзәшок бшкбмбштәи кушмашыштым пәитәрәт.

Цилә кәйтөвләштәи пәлбштәижәи цилә анчән ләкмбкб, үшкүжвлән нәлбцбштәи тәхән: 1½—2 иәш—336 кг., 2—2½ иәш—390 кг., 2½—3 иәш—454 кг., 3—4 иәш—504 кг. нәл иәшкәи күшкәлә—523 кг. Тишәң кайәш: 2½ иәш йактә үшкүжбн икпоратка нәлбцшәи 360 кг. нәрбкб, кушкын шошывлән 450 кг. нәрбкб, шонгывлән 520 кг. нәрбкб. Гәрбатовски үшкүжвләдон тәрәштәрбмбкәт вәк, массы лоштышы ылшы вольык гишән попыдәок уш, тәхән нәлбц икпоратка ыләш мантә укә.

Йәлә поспәй-йәмәш

Кәизәит әчә йүрнәштәиш вольыкын нәлбцшәи үлбкәи дә ольән кушкын миә, йажон пукшаш, урдаш тәнгәлмбкәи, йажон кушкәш, йәлә развивайалтәш. Пльәмхозвлән, совхозвлән, кәизәит, бндә

колхозвлән практикәи анжыктыш—йажон анчән куштымашты пәирәзбвлә пәитәриш ин 0,5—0,55 кг. ирбктонок кәчбн кушкаш тәнгәлйт, ик иштәи 220—230 кг. живәи нәлбцән йактә шот. 2—3 тәлзәш вәлә тәр йажон анжымашкы шагалтымы пәирәзбвләят ик иәш икпораткан 0,5 кг. кушмашым пуат, тидбм Кырык-Мары районыштыш үшкүж урдымы питомныкын практикәижәи анжыктән. Кокшы иәшәт пәирәзбвлә тәнгәок йажон кушкыт, пәитәриш пәирәзб бштәимәшәш—350 кг. йактә шот. Сәдбндон, йүрнәштәиш вольык йәлә поспәйшәи ыләш дә әчә кушкын шошы вольыкын пайжат йажо.

Әчә кәләсәш кәләш, пәирәзбвлә цаткыдывлә шачыт дә йажо здорова ылымштыдон айырлалтыт. Худан анчымаштат, пәирәзбвлән колымашышты когә агыл.

8 солам анжымашты 15 вәрә вәлә пәирәзб колымаш гишән колалтын, тидб 6% нәрбкб ыләш. Вообщә, йүрнәштәиш ышкавлә здорова вольык шотышты ылыт.

Колхозвлә дә совхозвлә прәзбвләм анчән куштымашым кәизәиток йажоэмдбшәшлык ылыт: спәциальствлә анжыктымы сәмбн шоккы, соты пәирәзб витәвләм стройаш, пәирәзбвләм нормыдон пукшаш, нәбн кушмашыштым пиц пыт тәшләш, ик иәш пәирәзбвлә когә ышкалын пәл нәлбцшәи нәрб лиштәи маншы нәбнбм пукшымыла, анжымыла. Тәнгә бштәимәштәи вәлә пәитәриш пәирәзб бштәимәшәш нәбнәи йажон кушкын шот. Тәвә тәнгә вәлә вольыкын живәи нәлбцшәиш шукәмдән кәрдбнә.

Коллективный шалдра әль государствәннәи хозәйствавлән брвәзб вольыкым тәр анчән кушташ цилә прәимүщствывләштәи улы. Брвәзб вольыкым урдаш йажо условивләм бштәш лиәш дә пәирәзбвләм анжымаш шулдәш шагәләш. Пәирәзбвлә пукшымашым тәнгә бштәш кәләш: пәитәриш тәлзбн патыл нәлтбмб шбшәрбм ик литбргбц тәнгәлбнәт 12 кәчәш 6—7 литбр йактә пуән миәш; вара изин-ольән чбдәмдән миәш, тәлзб пәйтбмәшәш 4 литбр йактә валтән шокташ. Циләжәи ик тәлзбштәи 135—140 литбр лиәш. Тәлзбн 4-5-шәи остатка кәчбвләштәи шбшәрәш лыгалталын кәчәш 50—100 гр. йажон шактын шбндбмб шблбәи лашашым уш пуаш кәләш. Шблбәи лашаш пумашым изин-ольән лүктән миәш, кудымшы әрнәи пәйтбмәшәш 400 гр. пәирәзб плучайыжы. Тәи жәпбнок 200 гр. блдбкбм пумыла, тидбжбм ик тәлзәшкбц изин-изин пуаш тәнгәлмблә, Тәи жәпбнок, әчә анцыцыракат вәк, тыгыды, пышкыды шудым пуаш кәләш. Кокшы тәлзб мыккы изин-изин патыл нәлтбмб шбшәрбм иктә 60—70 литбрбм тәлзәш пумыла. Кымшы тәлзбнәт, кәчәш иктә литбрбн гбнәт, шбшәрбм пукшымыкы утлаок йажо лнәжб Хозәйствашты патыл нәлмб шбшәр улы гбнә, нәлбмшәи әрнәгбц 1 литбргбц бшмшәи әрнәәш 3—5

литыр йактэ пуаш лиэш. Патыл нэлтэмби шышэр пумашыжым ти жэпін кө-
тыртөн мимблэ, кэндэкшымшы арнаан 1 литырым кэчэш пумы йактэ көтыр-
тымблэ. Патыл нэлмби шышэржым кымшы тэлэби кыт мычкы пумыкы йажо
линежи, кэчэш ик литыр пумы йактэ көтыртөн мишаш. Ылцык дон шыльби
лашашкыц пасна кымшы тэлэбгыц пакула шышылымат пуаш лиэш. Кым тэл-
заш пйрэзби плучайышашлык: 600—700 гр. шыльби лашашым, 400 гр. Ылцы-
кым, 100 гр. шышылым да мазар кэрдэш шудым, 1 килограммгыц чбдым
агыл. Тэнэ пукшымашты пйрэзби кэчэш 500—600 гр. кушшашлык ылэш. Ны-
лымшы тэлэбгыц и пйтымэшкы пйрэзбим тэнэ пукшымыла: 1½—2 кг. рэдби
силан корым—шыльби лашашым, Ылцыкым, шышылым икнэрыкым, тилэц пас-
на, ти жэпэш кукшымок качкаш пйрэзбим тымдымыла да шыльби лашаш вэ-
рэш тэрок шыльбим пуаш тэнгалмблэ. Ышкалаш пйрэзбывлэлэн 8-шы тэлэб-
гыц шыльби пумашым цэрэш лиэш, үшкүжашвлэлэн соок пуэн мимблэ, да си-
лан корымат вэк 1½ кг. шукэмдэн мимблэ. И пйтымэшэш шуды пумашым
5 кг. йактэ шокташ. 8-шы тэлэбгыц шож арвадонат пукшаш лиэш (1 кг. нэры-
кым), силосымат, корньэплодымат изиш пуаш лиэш (3—4 кг.). Корньэплодым
да силосым вэзымшы тэлэбгыц пуаш лиэш, ик иэш годэш 5—6 кг. йактэ
шокташ. Кокшы иэш тби кормывлэмок пукшаш лиэш да силан кормывлэм кө-
тыртэшаш лиэш—1—1½ кг. нэрым пумыла. Шудым 5 кг.-гыц шукым пукшы-
мыла агыл, олымжым 2 кг.-гыц шукым агыл. Кэнгэж жэпін пйрэзбывлэлэн кы-
тым вэр кэлэш. Кбтэш лыкмы годым силан корым пукшаш кэлэш: йажо кы-
тым вэр ыламашы—400—500 гр., худаштыжы—1½—2 кг. Ушкүжаш пйрэзби-
влэлэн ти анчыктымаш нормыгыц 20% нэрыкым шукыракым пумыла, нбнби
ышкалашвлэбгыц когораквлэ шачыт да йылэ кушкыт. Пйрэзбывлэм анчэн куш-
тымашты, пйрэзбывлэм паснан тбшлымблэ, нбнбн кушымштым анжэн пукшы-
машымат вашталтыла. Пйрэзбывлэм анжэн куштымашты пукшымашкыц пасна
эчэ анжымаш, ирэн урдымаш, йонгэштэш лыкмаш кого значэньан ылыт. Пйрэ-
збывлэм кэлэш-акэллэ анжымашым тырхаш ак ли. Каждый группы пйрэзбывлэ
айыртэмбн эдэмлэн анжаш пуалтыт, тбдыжби нбнбн здоравашты гишэн от-
вэтствэньностьым намалэш. Йажо бйрэзби вольык—кбтэн нэбгыцшы ылэш.

Йурнбштэш
ышкавлэн йа-
жо шышэр
лэктбшбштэ

Йурнбштэш вольыкын шышэр лэктбшбжым обслэдо-
ваныи годым пэлэн нэлэш пиш нэлби ылы. Ышкэт пасна хрэ-
саньвлэ шышэр шывшылымы гишэн нымахань учотымат видби-
дэлэйт. Тынэ гынвэт, иктэ 1000 хозагыц йадышт нэлмэш, Ыш-
тбшвлэм висымэш, пэрвирэк ылыш контрольный сойузвлэн,
совхозвлэн шывшыламашвлэштэ, йурнбштэш вольыкын Ыштбшбжби ик иштби
1800 литыр ылэш манаш лимашбим пуат. Йажон пукшымаштыжы гбнь (гбнэм
сойузвлэштэ да совхозвлэштэ, кбзбт бндэ колхозвлэштэ), йурнбштэш во-
лык шышэр лэктбшбим когом пуэн кэрдэш. Йажо условиштэ урдымы ышкал-
влэн икпоратка Ыштбшбштэ 2600 литыр ылэш, кыды кбтбштбжби 3100 ли-
тыр йактэ шоэш. Тидбн вблэцок бндэ, йурнбштэш ышкавлэ йажон шышэр
пушывлэ ылыт манмыжы кайэш. Ти вольыкым йажо условивлэштэ урдымаш
практикби анжыкта,—йурнбштэш вольык шышэр Ыштбшббим пиш йылэ шу-
кэмдэн кэрдэш. Тидбжби йурнбштэш ышкавлэ пиш шышэрэн ышкэлвлэ ы-
мым анжыкта; Ышкэт пасна хозайствэвлэштэ, худан пукшымы годым,
шукы шышэр лэктбшбим нинби пуэн кэртэлыт.

Йурнбштэш ышкавлэн шышэр лэктбшбштэ кого ыламашым эчэ тидат
анжыкта—нбнби лошты пиш шукы шышэр пушы ышкавлэ чбдынок ак ылэп.
Огньэво-Майдановски канбмби порт сагашы кбтбштбшб ышкавлэ кыдыжы
4000 литрым, 5800 литрым пуат, 14 вуян кбтбштэ каждый ышкаллан 3700
литыр вэрэштэш. Москваштышы Бутырски хуторыштыш йурнбштэш вбц ыш-
кал икпоратка Ыштбшббим 4680 литырым пуэнбт, тилэц пасна нбнбн живой
нэлбцбштэ икпораткан 524 гк. ылын, пай дон шышэр лэктбшбштэ кого

ылэш манмы йажо признаканвлä ылыт. Йажо бштыш гсдым йурнбштбш ыш-калвлä ныгыды, уан шбшэрбм пуат. Жирностьшы 4 процентгыц чбды агыл, шбрэнжок 4,2 проц. ылэш. Йурински кантоныштыш зэмуправльәнбн йориок тбшлэн анжэн лäкмб паштэк жирность 4,23 проц. лäктбн. 160 ышкалым анжэн тбшлэн лäкмбкб, мәнмән жирность 4,36 проц. лäктб. Шбшэрбштбш күкшы вэщэствалä 13 процентгыц чбды агылар. Цилä ти кэлэсбмашвлä анжыктат — йурнбштбш вольыкын шбшэр лäктбшбжб кого ылэш, кбтбм кэрäl сэмбн цымырымыкы, колхозвлä дä совхозвлä пашам план сэмбн, дружан бштб-мбкбштб махань йажо рэзулытатвлä лишашлык ылыт.

Шбшэр шыв-шымы дä ко-дымы жэпвлä

Йурнбштбш вольыкын шбшэрән ылмыжым пытокок пälән-нäläш манын, тбдбн шбшэр шывшымы дä шбшэр кодымы жэпвлäm эчэ анчыкташ кэлэш. Совхозвлäштб дä колхозвлäштб шбшэр шывшылмашым сирбмаш вблэц кайэш — 270 — 300 кэчб шбшэрбм шывшылыныт. Шбшэр кодымаш гишәнжб гбнь, 550 ышкалым анчэн лäкмб даннбй сэмбн, 6 арнбä ылэш; анчэн лäкмб ышкалвлä логбц 20 процентшб лимб йактэк шбшэрбм пуат. Ышкалвлән лимашбштб коктэш манмы гань—шошымэш дä тэлэш пайыалтыт: март, апрэль дä майын — 39 проц. дьэкабр, йанварь дä февральын — 45 проц., молывлäjб (пиш чбдбжб) кягбж дон шбжэш кодыт. Районышты молочно-хозäйствәннбй промышльәнность ылмашты (у бштбмб дä сирым шолтымы заводвлä), шбшэр лäктбшбм шукэмдäш дä ылышы ышкавлән пälбштбмок шбжбм дä тэлбм лимашбш вашташ вольык урдышывлән интэрэсбштб лиälтбн. Горбатовски вольык ылан районышты, шбшэр-гбц ум, сирым мола бштбмаш укзät, ышкалвлән лимашбштб шошымэш вазын. Швицки породы вольыкын дä мол условивлән влбйәнвбгыц пасна, горбатовски вольык дон тбрэштärбмаштб йурнбштбш вольыкыч шуку шбшэр лäктбшбжб тидбндонок вэт ыгылдаралтэш. Шбшэр лäктбшбжб лачокшымат йä шуку ылэш, тидбм кок районышты тбшлэн анжэн лäкмаш матьериалат анжыкта.

Йурнбштбш вольыкын шбшэр лäктбшбжб гишән попән, тбдбн пай лäктб-шбжб гишәнät кэлэсбдэ шуэн кодаш ак ли. Ти шотыштыжы, руш вольыквлä лошты йурнбштбш вольык айыртэмбн айырлат шалга. Нбнбн пай лäкмашбштб живой нэлбцкбц 50—55 проц. ылэш. Йурнбштбш вольыкын айыртэмбн ылышы признаквлäjбм дä тбдбн ырылык—Тирельски породы ылымжым шотыш нälмбкб, тидб гишән нудэййаш ак вәрэшт. Ти шотышты Швицки породат локтыл кэртэ, тбдät пайан-шбшэрән вольык ылэш. Кого пай лäктбшбжб, шуку шбшэр лäкмашток кылдälт миä, тидбжбм Бутырски хуторын кб-тбштб анжэн тбшлэн лäкмб.

Бшкбмжбн хозäйствәннбй пälбквлäjбдон, йурнбштбш вольык горбатовски ганьыш йажонк миä. Кәпшбдонат, вблэц анчымаш пälбквлäдонат: мытык вуйжыдон, күкшб ылышы пачшыдон дä м. в. иктбш толыт. Ти вольык кбзбт бндэ горбатовски ротнбä ик йиш, айыралт шошы группы ылэш, сэдбндон тидбм Горбатовски породын ыраыкэш шотлаш кэлэш.

Сэдбндонок, йурнбштбш вольык качэствыжыдонат, шотшыдонат шэргäkән ылэш дä тбдбн вбкб йажон анчымашым тэргä. Ти вольыкым лакылаат шä-рән дä йажоэмдäш манын такэш агыл вэт пасна районым йашнаш цумы, вä-рбштбш вольыкым йажоэмдäш манын тбдб тбштäkән плановбй породэш назначымы ылэш.

Йурнбштбш вольыкын шäр-лбмаш обста-новкы дä ус-ловивлä

Йурнбштбш вольыкын пльэмәнбй значәнбжбм дä ти во-лык махань условивлäштб шäрлэш тбнгälмбм ыгылаш манын, ти шэргäkән ырылык махань условивлäштб дä обстановкышты шäрлэн мимбм пäläц кэлэш. Ти вольыкын шäрлэш тбнгälмб цэнтржб пэрви ылышб Йурински волость дä Воротынбэц солä лишнбшб вäрвлä ылыныт, нбнб коктынат Йыл тбрбшкб ушналтыныт. Воро-

тынски вэлнѣжѣ мўландѣ йажо, шуку ылын. Вольык урдымаш паша кок ра-
йоныштыжат хозайствєнный изи значєньянок агылєп ылын. Тидѣжѣ вєт сєк
пѣтєрлийжок вѣд нєлмєн алыквлє ылмыдон пєлдѣрнєлтын, Йўрнѣ вєлнѣ 30 проц.,
Воротынски вэлнѣжѣ 20 проц. вѣд нєлмєн алык ылын.

Йўрински районлан вольык урдымаш пашатє ак ли ылын, чѣдѣ шачыкты-
шы мўландѣлєн силєн намозы пышкыдємдѣш кєрєл ылын. Сєдѣндонок тиштѣ
вольыкым шукурак урдєнѣт. Воротынѣц доншы доц Йўрнѣ вєлнѣ йнѣ-йѣ-
рєнєш ышкавлє кок пай шуку вазыт ылыныт дє каждый шўдѣ эдємлєн ыш-
кавлє шукуракын вєрєштѣнѣт. Йўрнѣ район пєрвишєнок йажо ышкавлєйєнєш
шотлалтын. Тишкѣ Москувагѣцѣт, кєчѣвєлвєл-тєвєжєски губєрнєвлєгѣцѣт дє
Бакугѣцѣт вєк ышкєл нєлшѣвлє толыныт. Кєндєкшлшы ивлєштѣ пашам ыш-
тѣшѣ сир шолтышы заводвлєт шѣшєр шывшыламашым лўктєш манын халы-
кын интєвєрєсѣжѣм лўктєш пєлшєнѣт. Сєдѣндонок, вольык урдымаш шукард-
шєнок тиштѣ товарный значєньян ылын; хытѣ хозайствєнный обстановкыжы—
кым шурнан, шєп-шєлє, ышкє турєш тыгыды, мєлкотоварный хозайства—во-
льык урдымаш пашам шєрєн кєрттє. Тынгє гѣнѣт, Йўрнѣ район, Йєрославски
губєрнє гань вольык урдымы районвлєлєнєт ступыдє.

Бѣшкєок ынгылыман, йажо вольыкшы солаштышы улєнвлєн, кулаквлєн ки-
дѣштѣ ылын, нѣнѣ вольыкым йажонєт урдєн кєрдѣнѣт, нєзєрвлє анчєн куш-
тымы вольыкым нєлєнєт кєрдѣнѣт, бѣшкєжѣ нинѣ вольык анчєн куштымашым
выгодєн агылєш шотлєнѣт. Бѣшкєт паснє хозайствєн, шєп-шєлє ылшы, нєзєр
ылшы массы вольыкым йажон анчєн куштєн, урдєн кєртє, сєдѣндонок, йўр-
нѣштѣш вольык породы ылмашкы пиш нєлѣ обстановкышты сєрнєл миєн.
Лєвичѣвлєштѣ нѣнѣн ыштѣвлє, равывлєгѣц ѡл горбуль хангєвлєгѣц бѣштѣ-
мѣ ылыныт, стєнєвлєшѣжѣ йонгым кодыдєлѣт, потолкашымєт равывлєдон
бѣштѣкєлєнѣт. Лєвичѣвлєштѣ бѣцкємѣш ылын, сотыжы шєлѣквлєгѣц вєлє
шырєн. Мазарєк гѣнѣт ыравывлєдон бѣштѣмѣ пичѣвлє (пєрєгородкывлє) дє
пу тєгєнє—тєвє лєвичѣн цилє кѣргѣжѣ. Лєвичѣштѣ шокшы вєржєт лєч ик
„витє“ вєлє ылын, тѣдѣжѣм паснє чєгєн, рєхєнѣдон оптєн бѣштєнѣт. Тѣштѣ
ышкавлєм когон ыштѣ годым вєлє пукшєнѣт. Шукужымок тѣштѣ шарыквлєм
урдєнѣт. Пукшымашыжат тєхєнѣк пєлєк-турєк ылын. Соок пукшымы качкы-
шыжы—шуды, олым, єрвє. Йўрнѣ вєлнѣ шудым шукуракым, Воротынски вєл-
нѣжѣ—олым дон єрвєм пукшєнѣт. Бѣлѣкшѣ (вѣдєн) качкыш логѣц турим,
айыртємѣнжок Воротынски лишнѣ, пукшєнѣт. Силєн качкышыжы пиш чѣдѣн
пуалтын, тѣдѣжєт Воротынски лишнѣ вєлє шукуракшы пукшыман лин. Йўр-
нѣштѣ эчє, кавашты бѣштѣм паштєкшы корѣм пукшєнѣт, ышкавлєжєт при-
викнѣн шон, тєхєнє качкышым сѣгєн кєрдѣнѣт. Тынгє гѣнѣт, остаткє ивлєштѣ
кєвшѣ бѣштѣмєш тѣхєнѣкѣ вєштєлтмы сємѣнѣ, ти качкыш бѣшкѣмѣн
значєнѣжѣм йємдєн.

Маханьшон качкышым мазарым пукшымы—кєлєсєш нєлѣ, вєт бѣшкєт пас-
нє хозайствєнвлєштѣ нѣмахань учотєт укє ылын. Тынгє гѣнѣт, шуку вєрєлє
йєдышт лєкмѣдон дє ик порєткєн шотлымыдон кєлєсєш лѣш—Йўрнѣ лшинѣ
ик ышкалєн ик иєш 15-20 цєнтнєр шуды, 6-7 цєнтн. олым, 6-7 цєнтн. тури
дє 2 цєнтн. нєрѣкѣ силєн качкыш пукшалтын. Воротынски лишнѣжѣ—8-10 цєнтн.
шуды, 10-15 цєнтн. олым дон єрвє, 10-12 цєнтн. нєрѣкѣ тури дє 2 цєнтн.
нєрѣкѣ силєн кормы пукшалтын. Тєхєнє качкышышты 1400 кормовой йєды-
нѣцѣ нєрѣкѣ ылєш. Тилєц паснє эчє ышкєл 600 йєдынѣцѣ нєрѣкѣм кѣ-
тѣштѣ погєн кєрдѣн гѣнѣ, ик порєткє бѣштѣшєш 1800 литр шѣшєр пуаш тѣ-
дѣлєн ситєн. ыштѣ лєвичѣвлєштѣ шєлгєн, ситєлык качкышым ужтє, йўрнѣштѣ
тѣш ышкавлє шуку шѣшєрѣм пуєн кєртєлєт. Йажо условивлєштѣжѣ гѣнѣ,
нѣнѣ йѣлє шѣшєрѣм вєлєтєш тынѣлѣт. Пыт єнѣнѣн кєлєсєш лѣш,—ышкєл-
лєн тєлѣм кєрєл кормовой йєдынѣцѣм: гєлѣжѣм ылѣкшѣ (вѣдєн) качкыштон,
цєрпєтшѣм шудыдон дє котшыжым силєн качкыш йєрыштон колхозвлє, сов-

хозвлә, дә труйыш хрәсәнвлә пукшаш тһнгәлмәкһштәй дә кәнгәжәм йажоракын пукшалталмыкышты, ышкавлән 3500—4000 литр шәшәр пумашышты лин шокта.

Пәрви вольыкым кыцә урдымы гишән сирәймәнәм пакыла видән кәләсәш кәләш,—кәнгәжәм пукшымашат тһнгәок чәдәй, ситәлык агыл ылын. Кәйтәм вәрвлә чәдәй ылыныт. Йүрнәй вәлнәй вольыкым шәргәштәй кәйтәнәйт, тәштәйжәй кужынәрвлә вольыкым аврәгәйц колтәнәйт. Воротынскиштәйжәй шуку солавләштәйжәк йори кәйтәм вәрвлә ылыныт гәһнәт, һәһнәвләжәй пиш изивлә, худавлә ылыныт, сәдәһнәдонок кышты-шон кәйтән кашташ вәрәштәйн. Ырвәзәй вольыкым анчән куштымаш Горбатовски районыштышы гань шәһндән шоктымы агыл ылын. Шукужәк 60 проц. пәрвәзәйвлә пәтәришәй кок әрнәй лошты кәтәртәймәй линәйт, котшывлән пәлжәйм шәйжәйм кәтәртәнәйт, тәһгә гәһнь, пльәмәәш 20 проц. вәлә куштәнәйт. Сәк когонжән үшкүжәш пәрвәзәйвләм чәдәйм кодәнәйт, сәдәһнәдонок цилә район мычыкы үшкүжәвлә ситәдәләйт: Йүрнәй вәлнәй 60 ышкаләш ик үшкүжә вәрәштәйн, Воротынскиштәйжәй гәһнь—80 ышкаләш ик үшкүжә. Кәзәйт әһндә ти ситәдәймәш карандымы ыләш, әһндә кәзәйт колхозвлә дә совхозвлә ырвәзәй вольыкым анчән кушташ тәһгәләйнәйт. Тәхнәйкәй дә учот видәймәй шотышты, пәрвәзәйвләм анчән куштымаш кынтымы ылын. Йажоракынжәй ышкаләш пәрвәзәйвлә вәлә анчалтыныт. Кынтәок анчымашәш дә худан пукшымашәш пәрвәзәйвлә ольән кушкыныт, айыртәмәйнжәй пәтәрилиш кым тәйләзәштәй. 28-30 кг. нәләйцән шачшывлә кымшы тәйләзәштәй 60 кг. нәләйцәнәйш шоныт, пәл йәшвләжәй 100 кг. шывшыныт, ик йәшвләжәй гәһнь 170-175 кг. Тәй лошток һәһнәй 200 кг. нәләйцәнәйш куштылгынок шон кәрәдәйт.

Тидәйн лошток эчә кәләсәш кәләш, цилә районыштыш халык вольык урдымаш пәшәм охотан видән гәһнәт, систәмәйдәок видән. Тәһгә тәвә үшкүжәш пәрвәзәйвлә пиш чәдәй ылыныт, ышкаләш пәрвәзәйвләжәй кәйтә ситәрәйш гәләйт агыл, вольык шотым авцкылаат шукәмдәшәт чәдәй ылыныт. Ышкавләжәй гәһнь, ырвәзәйвлә, шәшәрәйм йажән пумашкы шовывлә вәлә шукун ылыныт (70 проц.). Тидәйжәй тәвә мам анчыкта: Йүрнәйштәйш ышкавлә ышкә тонышты (родынышты) шәшәрәйм шуку: пушы вольыкәш урдымы ләтәләйт. Нәһнәйм ир выжаләнәйт, пайым ир йәштәнәйт витәй. Нәһнәйм шуку пользывайымашты шәшәрәй йәштәйшәйштәй шуку линәжәй. Шәшәрәйм пуаш тәһгәләшәй ышкавләм әрдәйшкәй колтымыкы, һәһнәй тәштәй йәштәйшәйштәйм шукәмдәнәйт. Тәһгә ләйәтмәшәйжәй тәвә мадон ыһгылдаралтәш: йәштәйш ышкалым соок йәдыштмәш дә һәһнәйлән шәргәй әкәйм пумаш—йажә ылшы, токорак вәлә шәшәрәйм пуаш тәһгәләшәй ышкавләм выжаләш хозавләм шәйкән. Йүрнәйштәйш ышкавләм когонжәк остатка ивләштәй әрдәйшкәй һәһгәмәш ылын дә тәрдәкәк кәләсәш кәләш—ышкыләйнжәт йажә пльәмәной вольык кәрәл ылман районлан, тидәй әксәйк ылын. Пльәмәной пәшәштәй кәзәйтәйшәй жәпәйн йәштән шоктымы плановость кынтәок вольык выжалымашым каранда, вәрәйштәйш (мәстнәй) вольыкым йажәәмдә дә пльәмәной вольыкым кәрәл районвләшкәй колта.

Кәләсәш кәләш, ышкымәйн вольыкым йажәәмдәймәш пәшәштәй рәволюци йактә халыкым вуйлалтән шалгымаш укә ганәок ылын. Вольыкым йажәәмдәш манын зәмствын палшыкалымашвләжәй пишәк изи рәзултатвләм пузәнәйт. Зәмствым виктәрәйшәй помәшәйквләйт, спәциальствләйт вәрәйштәйш вольыкын йажә вәвләйжәйм укәәш шотләнәйт, дә вәскитвләгәйц кандымы породын йажәәмдән кәртәйжәйлән вәлә һәһнәнәйнәйт, һәһнәйжәйм һәһмахань йәстәствәннәй дон әкономичәски условивләм шотыш һәләтәко пәртән миәнәйт. Тиләц пасна эчә, вәскитвләгәйц кандымы вольыквлән вырыкыштым шәрәймәш һәһмахань систәмәйдәок видәлтәйн, һәһнәйвләм иктәй пәштәк вәсәйм вәштәлтәыныт әль иктә махань когоок агыл районышты ик жәпәйнок шуку породы вольыкым урдәнәйт. Вәскитвләштәй породы үшкүжәвләм пиш чәдәйн кандәнәйт. Сәдәһнәдонок ыһгылыман, вольыкым йажәәмдәймәш ләйәтә. Социально-әкономичәски цилә обстановкыжәй шәпшәлә, тыгыды, йәшкәт пасна малотоварнәй хозәйствәвлә, күшәйц толшы вольык урдымаш пәшәм йажәәмдәш цацымашым воксәок йәмдәнәйт,

ташкэн миэнйт. Йурнйштйш вольыкшы, вольык урдышывлйя кужы жэп мычкы анжэн куштымы сэмбйн маләннә насльэдствэш кодын. Ти шэргакән насльэдствым пэрэгәш, йажоэмдәш дә шәрәш кэләш.

Йурнйштйш вольыкым йажоэмдймәш пәшәвлә рэволюци әртймйккй төрө-кок тбнгәләлтйнйт. Нйнйм колхозвлә дон совхозвлә тйшләш, стройаш тбнгәлйнйт. Колхозвлә кбзйт пләмәной пәшәм план сэмбйн бштәш тбнгәлйнйт, колхозвләшккй йбрйм-йбр ушнымашыжы ти дьәлам кашартән шокта дә назначымы районышты йурнйштйш ышкавләм ййлә шәрән шокта.

Вольык йажоэмдймәштй йурнйштйш вольыкын значәнбйжй

Горьковски крайыштыш вольык урдымаш пәшәм йажоэмдймәштй йурнйштйш вольыкын значәнбйжй, сәк пйтәрлижок, кбзйт махань пиш йажо хозәйствәннй свойстван ылмыжыдон пәлдйрнәлтәш. Тыгыдәм шйцшй, чбдй продуктивностян руш вольык лошты, тбдй тагынамок уш айырлалтын дә бшкбмжбн шәрлбмбй вәржбгбц мбндбрнбй өрдбштәт лбмлбй вольыкәш шотлалтын. Пйтәрижок изи пбжәш ганьыштышла шәрлән, нбнй тагынамок бшкбләнбштй корным шүдбнйт, йбргәц ылшы вольыквләдон вәш лимәштй, ушналтмашты бшкбмбштбн вырыкыштым йамдыдәлыт, цәрнбдәок шукәмәлтбнйт. Цаткыды, здорова кәп-кблән ылмыштыдон, йурнйштйш вольык тыгыды вольыкән ышкә вырлыкшым вәштә, тбдбн кәп-кблбштйш акситбвләжбм карәндә, живой ләлбцшбм дә шбшәр ләктбшбйжбм шукәмдә. Шүдбй и кыт мычкы утла худа йәстбствәннй условиштй изин-олән шәрлән миән, йурнйштйш ышкавлә вбләц анчымаштат дә көргбцтонат айырлалт шалгат, сәдбндонок, бшкә вырыкыштым йамдат манмыгбц лүттәок, у вәрвләштй нбнйм смәлан шәрәш лиәш. Аньәш, нбнйн йажо пләмәной свойшышты улы, вәс вольыктон скрәщивайалтмыкы бшкбмбштбн шуку айыртәмвләштймок пуат.

Остатка лу и лошты район бшкә турәшбйжок пләмәной значәнбнбшккй сәрнәлтбн. Рэволюци йактәшбй Российбштәй, йурнйштйш вольыкым, лбмлбй вольык ыләц гбнбйт, нбмахань пләмәной значәнбдәок продуктивнй вольык шотәц кычылтыныт; вольыкым урдышывләжбй бшкәжәт пләмәной пәшә-бм чбдй видбкәләнйт. Йурнйштйш вольык анчыктән пумы районышток бшкәжәт бйләнән, шәрләнәт, кльматбчәскы дә мол йәстбствәннй услови-вләш тымәнә шошы ыләшәт, анчыктән пумы районышты цилә вәрә бшкбмжбн вырыкышым йамдыдәок бйлән кәрдәш, сәдбндонок тбдбн пләмәной значәнбйжй эчә коговмәш. Ир посләйбмәшәжбй, анчымаш дон пукышымым йажоэмдймккй шбшәр ләктбшбм шукәмдән кәртмәшбйжбй, кынамжы гбнб утлаок корон шбшәрән ылмашыжы — ти вольыкын кого способностьшым дә пакыла йажоэмәлт кәртмәшбйжбм анчыктат. Йурнйштйш вольыкым йажоэмдймбй районын цәнтрбштй ылмашыжы — тишәц пләмәной матбриалым сәк куштылгын плучайаш лимәшбм дә цилә районәш ти вольыкым йблә ситәрәш лимәшбм анчыкта. Сәк остаткаәшбйжок, йурнйштйш вольыкын тәхән кого шотшы — 5000 ылмашыжы, тбдбм вәрвләштй кольбктивнй пләмәной пәшәштй сәк толкәш толшы цәнтрәш бштә дә йбргәц ылшы вольыквләлән йажоэмдбшй пләмәной вольыкым кбзйт маләннә плучайаш лимбй цәнтрбм бштә.

Вольыкым йажоэмдәш манын шуку йиш породывләм пыртымаштыш кынтымашвләм карәндымәш гишән, ти пәшәштй плановостым бштбмәш гишән вопрос ләкмбкбй дә кәждй районлан пасна породым айырән пуаш манын рәшбймбккй, тәвә вәт малын йурнйштйш вольык бшкә турәш бйлбмәш праважым вәлә агыл, пасна районымат вәк тбдбй плучайән, тбй районыштыжы йажоэмдбшбй плановый породәш шотлалтәш. Ти район шотышкыжы Мары автономнй областыштыш, кбзйтшбй ылшы бшкбмжбн админьстративнй границән Кырык-Мары район дә крайын мол чәстбәштйш Воротынски дон Лысковски районвлә пырат.

ИДӐ МОНДЫ!

„ЙАКШАР ЗНАМЫ“

Мар. ж.

1-2

ЖУРНАЛЫМ 1936 ИЭШ КЫЗЫТОК СЫЛЫДА

ТЫЛЗЫ ЙЫДЭ лӕкшӕ „Йакшар знамы“ журнал (пӕрви тидӕ „Усӕм“ ылы) лӕктӕш тӕнгӕлӕн гынь, толшаш 1936 ин кут и шоӕш, шӕм ишкӕй кӕй. Ти жӕп мычкы журнал сӕдок кушкын, йажоӕмӕн, шӕрлӕн дӕ толшаш ин ӕчӕйт йажоӕмдӕмӕй лиӕш.

„ЙАКШАР ЗНАМЫ“ ЛЫДШЫВЛӔ тӕргӕмдон, толшаш 1936 ин ти журналнам когоӕмдӕш ыштӕмӕй. Пӕрвишӕй 32 страницӕн вӕрӕш 48—64 страницӕн йактӕ когоӕмӕш. Журналышты рисункывлӕ, снимкӕвлӕ пыртымы лит.

ЖУРНАЛЫН ПРОГРАММЫЖЫМАТ когоӕмдӕмӕй лиӕш. Сӕнлӕн сирӕмвлӕгӕц (романвлӕ, шайыштмашвлӕ, повӕствлӕ, лыдышвлӕ дӕ очерквлӕгӕц) пасна, политикӕй наука, экономикӕй гишӕн стъатьӕвлӕм пумы лиӕш.

ФОЛЬКЛОРНЫЙ МАТЪЭРИАЛЫМ (йамаквлӕм, мырӕвлӕм, тошты годшы шайыштмашвлӕм моло) толшаш ин журнал №-р йӕдӕок пумы лиӕш.

НИ. БЫВЛАГЫЦ ПАСНА потыкӕ шайыштмашвлӕм №-ргыц номырышкы пӕцӕтлӕмӕй лиӕш.

КРИТИКӕ, БИБЛИОГРАФИ отдӕлвлӕм дӕ ӕчӕ сирӕш тӕнгӕлшӕй писатӕльвлӕн консультационный стъатьӕвлӕм шукыракым пӕцӕтлӕмӕй лиӕш.

ЦИЛӔ КОЛХОЗВЛӔ, колхозныквлӕ, школвлӕ, лыдмы пӕртвлӕ, ышкӕт хрӕсӕнвлӕ, тымдышывлӕ, тымӕншӕвлӕ—толшаш иӕш „Йакшар знамы“, сылыда.

СЫЛЫДА, ЛЫДА, ШӔРЫДӔ.

ЖУРНАЛЫМ КУ СӔК ШУКЫМ ШӔРӔ, НЫНЫЛӔН БЫЦ ПРӔМИМ ПУМЫ ЛИӕШ: ик прӕми—100 тӕгӕ, вӕс прӕми—50 тӕгӕ, кымшы прӕми—25 тӕгӕ дӕ нӕлымшӕй дон вызымшӕй прӕми—10 тӕгӕ рӕдӕй.

ЖУРНАЛЫМ КОГОӔМДӕМӕЙ
ГЫНӕАТ, АКСШӕМ ТОШТЫМОК
КОДЫМЫ, ЛЫМӕНЖОК:

Ик иӕш . . . . . 9 тӕгӕ.
Пӕл иӕш . . . . . 4 тӕгӕ дӕ 50 к.
Кым тӕлзӕш . . . . . 2 тӕгӕ дӕ 25 к.

ИНВ. № 17

Журналым цилӕ псчтывлӕштӕй,
письмоносцывлӕ дӕны сылаш
— лиӕш.

ЖУРНАЛЫН АДРЕС:

г. Козмодемьянск, Марийской
области, улица Ленина редакции
„Йакшар знамы“.

Ц. 1936